

میر جعفر پیشہوری ایلہ گوروشنلردن قیسا خاطرہلر

صوغرا خانیم آذری

ایسماییل شمس

قیلمان ایلکین

دوکتور م.ت. زہتابی

قولام یحیا دانیشیان

بالاش آذراو غلو

کریم کشاورز

دوکتور سلاموللاہ جاوید

علی تودہ

انور خامہیی

حوسن جیدی

دوکتور ایبراهیم پیشہوری

قایناق:

«میر جعفر جاوآزادہ یی پیشہوری» اکرم رحیملی

باجي قارداشيني خاطر لايير:

سو غرا خانيم آذري (جاو اذاد) - 21 آذر حرکاتنين ليدئري، آذربايجان دموکرات فير قهسينين قوروجوسو و رهبري سئييد جعفر پيشهورينين باجيسيدير. آذربايجانين هر ايکي طرفينده و غير اقادا ياشايب ايشلهميشدي. ايجتيماعي-سياسي فعاليتته مارق گؤستر ميشدير. آذري- نين فعال عوضولريندن اولموش، ايجتيماعي ايشلرده چالشميشدير. حيات يولداشي ميراغا آذري آذربايجانين هر ايکي طرفينده، غير اقادا دمير يولو و کورپوسالما اوزره موهنديس ايشلهميشدير. بو گون آذربايجاندا اينشا انديلميش بير کورپو اونون آدي ايله باغليدير.

ايش انله گنير ميشدي كي، سو غرا خانيم قارداشي سئييد جعفر پيشهوري ايله تک اوشاقليقدا دنئييل، سونرالار دا اوزون مودت عاييله ليکجه بير بئزده ياشاميش، قابيگنئش بير باجي کيمي پيشهورينين همدردي و سيرداشي اولموشدور .

آذربايجان علملر آکادئميا سيني علمي ايشچيسي پروانه محمدلي 94 ياشلي سو غرا خانيمين اوز قارداشي باغلي سؤيله ديکلري خاطر ملري قلمه آلميشدير. همين خاطر مهي سيزه تقديم انديريک .

او، آغير گونده دو غولموشدو

جعفر ده بولبوله ده کی يني مکتبه گنديردی. بير نچه آيدان سونرا موعلمي آتامي چاغيريب دئدي كي، من باجار ديغيمي اونا اؤيرتديم، نه کيتاب وئرير مسه، هاميسيني بيلير، حاقيطه سي گوجلودور، چوخ ايرملي گنده جک. او، امک فعاليتينه ده چوخ اثرکن باشلاميشدي .

سئييد جعفر او خودو غو مکتبه ده ايشلهميشدي- زنگي چالير، قاپي- پنجره ده ديققت انديردی. 13-14 ياشلي بو اوغلانا موعيلمير هر دن درس کئچمگي ده اعتبار انديردیلر

سونرالار تحصيليني صابونچودا داوام انديردی. او واختلار ايراندان چورک پولو قازانماق اوچون باکيبا چوخلو کندليلر گليردي. سحر اثرکندن ايشه گندن فهلملر 200 ق. ات، 100 ق. نوخود، بير دنه سوغان، ايجينده سو اولان ساخسي بير بارداغا آليب، بالاجا بير حيطه ده كي سوبانين اوستونه قويور، آخسام دا گليب اونا گؤتوروب ينييرديلر. قازانديقلاري بير مانتلا دولانير، هله اوندان ايراندا كي عاييله لرينه گؤنديرديلر. نئفت قويولاريندا ايشلهميشدير. قويونو قازاندا اول قاز چيخيردي، چوخ واخت بيچارملر قازدان بوغولور، انله اوراداجا جان وئريرديلر.

سئييد جعفر بوتون بونلاري گؤروب دنئيردي كي، ايراندا قولدر- قاچاقلارين اونلارين باشينا آچديقلاري اويوندان بورا قاچيب گلسملر ده، بورادا دا بير گون گؤرموردلر. او، بئله شئيلري چوخ گؤرموش و بو حاقدان چوخ فيکيرلشميشدي. اينقيلابي روح دا، اونلار بئله حاللاري گؤردوکن سونرا يارانميشدي.

بيزدن تئز آيري دوشموشدو. اوزونو چوخ واخت ائوده ده گؤرموردوم. قازانيب بيغديغي پوللارا دا خيردالاندا ايکي اوتاق کيرايه انلهميشدي. ايرانلي فهلملرين ياشاديغي يئرلرده اعلانلار ياپيشديريب اونلاري کؤنوللو آچديغي کورسلارا (اونلار پولسوز ايدي) دعوت انديردی. گون عرضينده انله اولوردو كي، طلبه لرله 2-3 نؤوبه لي درس کئچيردي. آتام اونا دانلايب دنئيردي كي، چوخ چتين ايش ياپيرسان، باجار مازسان. او ايسه آتاما قولاق آسميردي. بئله، اوچ ايل موعيلمليک انئدی.

اصلينده آتامين اونا تائيري داها چوخ اولموشدو. آتام ستارخانين ياخين موجهيدرلريندن ايدي. هله او واختلار آتاما دوستلاري آراسيندا فداييلر، اينقيلابچيلار بارده صؤحبتلر اولوردو. 11-12 ياشلي سئييد جعفر ده هميشه اونلارين قولاق

یولداشي اولاردي. صؤحبه قاريشيب بير سؤز سوروشاندا اونا گولوب دئيردير كي، سن بئله شئيلر بيلمك اوچون هله چوخ كيچيكسن.

او واخت بؤيوك باجيم روخساره اؤز عاييلهسي ايله بيرليكه بو تايا گله بيلمهيب، ايراندا قالميشدي. سنييد جعفر آرادا واخت تاييب باجيمي باكييا گتيرمك اوچون ايرانا گتميشدي. لاکين او واختلار کندلرده ياييلان آمانسيز قيزديرما خستهليگي باجيمي و اونون عاييلهسيني ياخالاميشدي، خستهليگدن هئج بير ي سالامات قالماميشدي. بو فاجيعه عاييلهميزه، خصوصيله سنييد جعفره چوخ پيس تاثير ائتميشدي. او، بير مودت خسته دوشموشدو...

ايكي باجي، اوچ قارداش اولموشوق. قئيد ائتديگيم کيمي بؤيوك باجيم روخساره قيزديرما خستهليگيندن بيزي واختمسيز ترك ائتدي. خاطرهمسيني ياشاتماق اوچون آديني بؤيوك قيزيما قويدوم. حيات يولداشيم چوخ صميمي و جيدي آدام ايدي. سنييد جعفرله ياخين دوست ايديرلر. بيزيم بنش اؤولاديميز اولوب... سون بنشيك قيزيم فخري و نوم ايله بير يئردياشايرام.

او بير ي قارداشلاريمدان بير ي حکيم، او بير ي ايسه موهنديس ايدي. ميرسليم اوللر «حوريت» قزئتنده مقاله لر يازيردي. پنتئربورقدا اوخويوب دميريولو-سو-شوسهسي يولو اوزره موهنديس اولموشدور. باكييا او واختلار ايچملي سو مسالهسي چتين ايدي. تک-تک دؤولتيلرين خيطينده سو اولاردي. سويو تک زينالعابدين تاغيينو چکديرميشدي. سونرالار شاماخ ي قوبا طرفردن باكييا سو چکيلمه سينده اونون بؤيوك رولو اولوب.

کيچيك قارداشيم ميرخليل اوزون مودت باكييا موسا ناغيينو آدينا خستهخانانين دؤرد کورپوسونون موديري اولوب. هم ده طيب اينستيتوتوندا درس دئيردو...

سنييد جعفر ائله اوشاقلقدان چوخ موطاليه انديردي. دنيا مالي، وار دؤولت اونو هئج ماراقلانديرميردي. ائود، چؤلده ايشلمه مکله آراسي بوخ ايدي. آنام دا اونو هميشه ائله بو خاصيتينه گؤره دانلاردي. هر دن يانينا دوست-يولداشلاري گلنده يا قيزغين موباحيته لر اندر. يا دا تئاتر اوپونو چيخارارديلار. او واختلار ايراندا تئاتر- فيلان بوخ ايدي. ينگانه تاماشاچيلاري دا من اولارديم.

بيرينجي دنيا موحاربهسي گندن زامان ياشايش چوخ آغيرلاشميشدي. بير ياندا دا اثرمني- موسلمان داواسي جامعاتي يمان گونه قويموشدو. او نانکورلار هميشه بايرام واختي- نوروزدا قولدورلوق اندير، اولري سويور، آرايا قان ساليرديلار. او واختلار بو حاديه ايله باغلي کدرلي بير شئير ديللرده دولشيردي. آدي گرک كي، «ياشاردي گؤزل عسگرلر يميزين گؤزو» ايدي.

سنييد جعفري قضايا سالاندا بير اثرمنيدن ايستيفاده ائتديرلر. منيم بير جاوان اوغوم دا 23 ياشيندا بير اثرمني حيله سينين قورباني اولدو...

قارداشيمين گؤردويو ايجتماعي-سياسي ايشلرين چوخ يازيبيلار. اونون اوچون ده بو بارهده چوخ دانيشماياجاغام.

ايک مقالهسي گرک كي، «يولداش» قزئتنده چيخميشدي. سونرالار اؤزو ائله 17-يه ياخين قزئت چيخايردي.

سنييد جعفر شاه ساراينا ياخين بير قيزلا ائولنميشدي. آتاسي شاهين اعتبار ائتديگي مأمورلاردان ايدي. آناسي ايسه تيفليس تورکلريندن ايدي (آذربايجانلي). چوخ گنج ائولنميشدي، پشهکار اينقيلابچي ايدي. ائولنده سارايللا علاقهي اولان قيزلا ائولنميشدي كي، سارايا نوفوز ائده بيلسين...

سنييد جعفر ايشي ايله باغلي بير يئره گئنده معصومه منيم يانيمدا قالاردي. سنييد جعفره قارشي چوخ نزاکتلي، قايعيگنش ايدي. اونون ايشلرينه قاريشماز، اونون راحتليغي اوچون هميشه شراييط ياراداردي. معصومه خانيم ياخشي تار چالاردي. بيرجه اوغوللاري قالدي. آتاسينين ائودن سون گنديشبنده اوغلو داريوشون 20 ياشي واردي. حيات يولداشي نين موعمالي اولوموندن سونرا معصومه خانيم باكييا قالا بيلمه دي. داريوش دا سونرا بيبيسي قيزي- ياني

بؤیوک قیزیم روخساره ایله ائولندی. ایکی اؤولادلاری اولدو. بیرری آتاسینین، او بیرری ایسه آتاسینین صنعتینی سنجیب، موهندیس و حکیم اولدولار. ایندی آلمانیا یا شایرلار.

منه بعضن قارداشیملا باغلی غریبه سواللار وئریرلر. اونلاردان بیر ده س.ج. پیشهورینین وصیتنامه یازیب قویماسی ایله باغلیدیر.

اونون آخی، جمعی 55 یاشی وار ایدی. بیزیم شرق عالمینده وصیتی عادتین اولوم قاباغی یازیب قویورلار. بونو دا عادتین آهیل، یاشلی بیر ده، تئزلیکله اوله جگینی بیلن و دویان خسته آداملار ائدیرلر.

او عؤمرو بویو چوخ ازیتلره قاتلاشمیشدی. 11 ایل «قصری-قاجار حبساناسیندا ساخالانیلاراق ایشگنجهلره دؤز موشدو. اورادان چیخاندا اونو چتینلیکله تانیبا بیلدیم. آوآغ بنیز ایدی، ایری گؤزلری واریدی. اوشاقلارین ایچینده ان گؤز گلیملی سی ایدی- ظاهریری آناما چکمیشدی. زینداندان آزاد اولاندا قارا یانیز اولموش، گؤزلری آلاجالانمیشدی.

آذربایجان میلی حؤکومتی نین غلبه سیندن چوخ فرحله نیردی. بیئتیم اوشاقلاری کوچهلردن بیغیشدیرمیش، کندلیلره تورپاق پایلامیش، قادینلارا حوریت وئرمیش، تورک دلیلی مکتبلر آچدیرمیشدیر. بیز او زمان عایله میزله عیراقتا ایدیک. یولداشیم سلطان آباددا دمیریول چکیلیشینره رهبرلیک ائدیردی. بیزه مکتوب یازمیشدی کی، نه یی گؤزله بیرسینیز، قایدین وطنه. بیز ده گئری دؤنوک.

1946 - ایلین دنکابر آییندا اونو بورایا- باکییا چاغیردیلار. منه اوندا خبر ائله میشدی کی، الینده واجیب ایشی ده اولسا قویسون، دورماییب گلسین. خاصیتینه بلد ایدیم. تئز- تله سیک بیز ده یولا دوشدوک. بیزی بیر نئچه عایله ایله بیرلیکده باکییا گئیردیلر. مردکاندا بیر حربی سانتوریا واریدیر. اورادا ایکی آبا یاخین ساخالادیلار، سونرا بیزی تلم- تله سیک باشقا یئره آپاردیلار. س.ج. پیشهوری بیزه هنج نه گؤتورمگه ایجازه وئرمه دی. دئدی کی، 2-3 گونه یئنه قاییداجاغیق. آما سفریمیز چوخ اوزون چکه سی اولدو. اول آستارایا، سونرا ایسه ناخچیوانا گئتدیک. سئید جعفر اؤز ماشینی نین ایختیارینی منه و خانیمینا وئرمیشدی. او واختلار آذربایجانین بیرینجی کاتیبی اولموش م. باغیروولا اونون آراسیندا مخفی صؤحبت اولموشدو. م. باغیروو چالیشیردی کی، او، سرحد رایونلاریندان ایمتیناع ائتمگه راضیلیق وئرسین. بونون اوچون اونا چوخ شئی بویون اولوردو. قوشون، سیلاح-سورسات، عومومیتله هر نه ایسته سه ایدی آلاجاقدی. لاکین س.ج. پیشهوری بونا هنج جور راضی اولمامیشدی. او دئییر کی، بو ایشه قول قویسام خالق منه نه دئیر؟ م. باغیروون ای. ایستالینله سونجو دفعه دانیشیغیندان سونرا پیشهوری به فیکیرلشمک اوچون واخت وئرلمیشدی. او زمان 3 گون عرضینده بوتون ایران بویو سرحدلر آچیلدی.

م. باغیروولا صؤحبتدن سونرا اونون قانی چوخ قارالمیشدی. دئییردی کی، بیزی بورا گئیرمگه آلداندیلار. اونون دئدیگی ایشه راضیلاشماسم، منه نه دئیرلر؟ قاییمتالی اولاجام، قوشونلاری بیغاجام. لازیم گلسه فدایی باشیمیزا بیغیب پارتیزانلیق ائده جگیک. سون سؤزلریندن بیرری ده بو اولدو کی، بوردا داها قالماق اولماز، سحر ده اولماسا، او بیرری گون یولا چیخمالی بیق. باکیدا و رفسوبلیکانین بیر چوخ رایونلاریندا یئرلشدیگی فداییلرین هر بیر احتیاجی ایله اؤزو مشغول اولوردو. یوخاریداکی سؤزلری دئیندن سونرا او، فداییلره پول و پالتار چاتدیرماق اوچون ماشینا مینیب یولا دوشدو. اونو دا دئییم کی، سون 3 گون عرضینده شخصی سورجوسونو (چشمازین قارداشی ایدی) دئییدیرمیشدیلر. منه نامعلوم اولان سورجونو ایسه مندن ماشینی تمیزلهمک اوچون بعضی شئیلر سوروشاندا گؤره بیلیردیم. او، بونو دئیندن سونرا فداییلره پالتار چاتدیرماق اوچون ماشینا مینیب یولا دوشموشدو.

1947 جی ایل اییولون 11-ده او، اوتوموبیل قضاسینا دوشوب هلاک اولدو. دئدیله تصادوفی حادثه دی، قضادی، فیلاندى...

بیر اونو بیلیرم کی، اوله سی وار، گنده سی یوخدو دئین او سئید جعفر، بیزیم سئید جعفرین قاتیلی اولدو!

تقدیم اندنی پروانه محمدلی. آذربایجان انملر آکادیمیاسی، نیظامی آدینا ادبیات اینستیتوتونون جنوبی آذربایجان ادبیاتی شؤعه سینین علمی ایشچیسى

ایسماییل شمس: او، موفتکیر، هم ده ساده اینسان ایدی

دوکتور جاویدین اوغلو مرحوم آزاد جاوید، صابیر تافته‌ای و من، اکرم بیژه (رحیملی) ایله بیر نچه دفعه ایمکان اولاندا باغیندا خسته یاتان ایسماییل شمس موعلیمه باش چکر دیک. نوروز بایرامیندا اونون گوروشونه گنتمگیمیز مطلق اولاردي. 2005-جي ایلین نوروزوندا بیز نوبتی دفعه اونون گوروشونه گنرکن من س.ج. پیشهوری حاقدا خاطرلرینی کیتابا داخیل انتمک اوچون اونا دندیکده او، پیشهوری حاقدا کیتابلار، مقاله‌لر یازیلما سینی واجب ایش سایدی. اوز خاطرلرینده س.ج. پیشهوری به خصوصی بئر ونردیگینی بیلدیردی. گوزلری گورمک قابیلیتینی ایتیردیگی اوچون او، بو ایشی گوره بیلمه‌دیگینه تأسوفلندی و کورلدی.

بیز قرارا گلدیگ او، س.ج. پیشهوری حاقدا بیلدیکلرینی سوال- جاواب شکلینده دسین بیز یازاق. تکلیفیمیز ایسماییل موعلیم طرفیندن ممنونیتله قبول اندیلدی. 2005-جي ایل مارتین 22-ده ونردیگیمیز سواللارلا جاوابلاری اوخوجولارین دیقینه چاتدیریریق.

سوال: س.ج. پیشهوری ایله نه وخت، نجه تانیش اولموسونوز؟

جاواب: اولن سیزه تشکور اندیرم کی، منی یاددان چیخارمیرسیز. او کی قالدی بویوک رهبریمیز، مرحوم پیشهوری ایله ایلک گوروشوم، او حاقدا یادیمدا قالانلار تقریب بونلاردیر:

ایندی نچنجی ایلدیر؟

-2005 جي ایل.

(او، بارماقلاریندا حسابلاما آپاردیقان سونرا) دندی:

دئمه‌لی من پیشهوری ایله دوز 61 ایل بوندان اول تئهراندا «آزیر» قزنتی نین کیچیک اوتاغیندا تانیش اولموشام. او وخت منیم 30 یاشیم اولار، یا اولماز دی. بیزیم یار اندیغیمیز «آذربایجان جمعیتی» په‌لوی دؤولتی طرفیندن قنیری-قانونی اعلان اندیلدیگن سونرا من بیر مودت تئهراندا یاشامالی اولدوم. او وخت تئهراندا چوخ قزنت چیخسا دا، اونلارین ایچینده مقاله‌لرده کی کسکینلیک، اوبینکتیولیک و دموکراتیک روحونا گوره «آزیر» دیقیمی چوخ چکدی و قرارا گلیم کی، ایمکان اولسا بونون ناشیری ایله گوروشوم. بئله ده اندیم. قزنتین باشیندا یازیلیمیش عونوانا گنندیم. قاپی آچیق ایدی. آغساجلی بیر کیشی باشینی آشاغی سالیب «آزیرین» نوبتی نومره‌سینه حاضرلیقلا مشغول اولدوغوندا دئیسه من منیم اوتاغا داخیل اولدوغومو دا بیلمه‌دی. سونرا اوتاغا گلن آدم آغایی پیشهورینین همکاری کریم کشاورزی ادلی شخص ایدی. او، پیشهوری به: «آغا سنید، قوناغیمیز وار» دندی: پیشهوری باشینی قالدیریب، ایشدن بیر آنلیغا ایریلیب، آیاغا قالدی، گولر اوزله:

«خوش گلیمسن تبریزی قارداش! من سنی یار اندیغین «جمعیتدن» یاخشی تانی بیرام، برنامهنیز خوشوما گلیمشیدی». بیز سالاملاشیب، شخص تانیش اولدوقدان سونرا اوندان سوروشدوم: «آغایی پیشهوری سیز منیم تبریزی اولدوغومو بیلدینیز؟»

او، جاویندا: «اوز قیافه‌ندن، اوزونده کی نوردان. گوزونده کی مرحمتدن». دوغروسو من تبریز لیلر حاقدا دنیلمیش بو خوش سوزلردن ممنون اولسام دا بیر قدر اوتانیم. او، منیمله انله صؤحبته باشلادی کی، سانکی منی ازلدن تانی بیر و اورگیمه کیلری انله بیل اوخوبوردو. او، منیمله صؤحبتینده «آذربایجان جمعیتی» نه چوخ یوکسک قییمت ونردی. اونا گله‌جک موباریزه یوللارینی ایشیق‌لاندران مشعللردن بیری سایدی. من اونون ایشی نین چوخ اولدوغونو حیس اندیب «آزیر» له باغلی، موباریزه‌میز له علاقه دار، آذربایجاندا کی سیاسی دوروم و سایر. چوخ شئی حاقدا اوز فیکرلریمی قیساچا اونا سؤیله‌دیم. من حیس اندیم کی او، اوزو دانیشیب فیکر سؤیله‌مکدن داها چوخ منه قولاق آسماق، دانیشدیر ماغا منیله ایدی. بیزیم ایلک گوروشده صؤحبتمیز نه از، نه چوخ 1 ساعات 45 دقیقه چکدی. من اونونلا و

آغایی ک.کشاورزله خودحافظ لشنده، آغایی پیشه‌وری منه: «بیر دفعه لیک گنتمه، نئز-تئز گل. من سنی باشقا یولداشلاریمیز لا دا تانیس ائدهجگم» دئییب الیمی سیخدی. من 10 گوندن سونرا یئنه یولومو «آزیر» دن سالدیم. بو دفعه آغایی پیشه‌ورینین دؤورسینده اولدن تانیدیغیم بیر نچه نفر دن باشقا دوکتور ولیزاده‌نی، ممی نونه‌کرانی، دوکتور سالاموللاه جاوید، فیرو دون ایبراهیمی، مشه‌دی جعفر کاویانی و آدلارینی اونوتدوغوم بیر نچه نفر باشقالارینی گوردوم. سانکی بونلار آذربایجانین آزادلیغی حاقیندا مشورت‌ه توپلانمیشلار. من ده اونلارا قاتیلدیم. سونراکی آیلاردا بو مضموندا «آزیر» ده بیر نچه گؤروشلریمیز اولدو. او گؤروشلرده‌کی صؤحبتی آچیقلاسام چوخ چکر. فقط بونو دئییه بیلرم کی، بو گؤروشلرده‌کی صؤحبتلر، فیکیر و مولا حیظ‌هلر آذربایجانداکی حرکاتین نظری حاضیر لیغینا پیشه‌وری طرفیندن سؤیله‌نن دیرلی فیکیر لر ایدی.

سوال: تیریزده‌کی گؤروشونوز نجه اولوب؟

ا.شمس: منیم س.ج.پیشه‌وری ایله سونراکی گؤروشوم 1944-جو ایلین یازیندا تیریزده اولدو. او، تیریزدن 14-جو مجلسه وکیل سئچلمیشدی. اگر موقدم‌لرین، سنیید ضیبالارین، شاهپرست اعیان-اشراق‌لارین حیل‌ه‌کار عملری، مانعیه و ایشه سالدیق‌لاری یوز مین تومن‌لره پول اولماسایدی، پیشه‌وری 16 مین سس عوضینه 25-30 مین سس قازانا بیلردی. تیریز اهلی 16 مین سسله اونو مجلسه یوللادی... مجلسده‌کی «او غرو و جینایت‌کار» (بو سؤزلر م.موصدیه مخصوصدور - بیر.ش.) پیشه‌وریه یول وئرمه‌دیلر.

14-جو مجلسده‌کی شووینیست آب-هاواسی آغایی پیشه‌ورینی میلی سمت‌ه اوز توتماغا داها آرتیق یؤنلندی. بو سؤزلر اونون باشلیجا شو‌عارلاریندان اولدو کی: «بونونلا بیزیم سوپوموز بیر آر خدا گنتمیه‌جک.

سوال: س.ج.پیشه‌ورینی تیریزه چاغیران اولدو، یا اوزو گلدی؟

ا.شمس: بیز، تیریزین آزادلیق ایسته‌ین ضیالیسی، موختلیف زومر‌لردن اولان آزادخالار مشورت و مصلحت ائتدیک کی، بو وضعیته نه قدر دؤزمک اولار! قراریمیز بو اولدو کی آغایی پیشه‌ورینی تئهراندان تیریزه چاغیراق. بو حاقدا چوخ گننیش و هیجانلی یازیلیمیش مکتوبو من، آغایی م.چاووشی و م.ویلائی آپاریب تئهراندا پیشه‌وریه چاتدیردی. بیز اونو «آزیر» رنداکیسیاسیندا تاپدیق و مکتوبو تقدیم ائتدیک. او، مکتوبو اوخویارکن گؤزلرینده‌کی سؤنجی و صیفتینه هوپموش حیدیلیگی ایندی ده اونودا بیلیم... هر بیریمیزه بیر ایستکان چای وئریلدیکدن سونرا امکداشلاری چاغیریب، «گنتمه‌سه‌م آنام سنیید سکنه‌نین سودو منه حارام اولار» دئییب قزنته عایید تاپشیریق‌لاری وئردی و صاباحدان ایشه گل‌مه‌یه‌جگینی اونلارا بیلدیردی.

بیز همین گون گونورتادان سونرا تیریزه قاییتدیق. آغایی پیشه‌وری صاباح آخشام، سس‌سیز-کویسوز تیریزه گلدی. آزادلیق ایسته‌ین قووم‌لرین نوماینده‌لری ایله گؤروش‌دو، مصلحت‌لشدی و یئنی بیر فیرقه‌نین یارادیلماسی اوچون ایشه باشلاندى.

سوال: «21 آذر» و میلی حؤکومت حاقدا سیزدن انشیتیمک ماراقلی اولار

ا.شمس: فیرقه‌نین یارانماسی فعالیتی، حؤکومت و سایر. ایله باغلی تاریخچیلریمیز، ژورنالیستلریمیز - هم دوست، هم دشمن چوخ یازیب‌لار و یقین کی بوندان سونرا دا یازاجاقلار. اودور کی، من بو مساله‌یه توخونمورام، هم ده چوخ دانیشماغا تاقتمیز آزدیر.

سوال: آذربایجان میلی حؤکومتی دؤورونده سیز هانسی وظیفه داشی‌یب‌سیز و س.ج.پیشه‌وری ایله تماس‌لارینیز اولوردومو؟

ا.شمس: فیرقه‌نین یارانماسیندان سوقطادک ائله بیر هفته اولماز دی کی، موختلیف مساله ایله باغلی من آغایی پیشه‌وری ایله گؤروش‌مه‌یم. خطیم یاخشی اولدو غوندان چوخ توپلاننیلارین صور تجلسه‌سینی (پروتوکولونو) یازماغی منه حواله ائردی. آغایی پیشه‌ورینین تکلیفی ایله من م.ک.(مرکز ی کومیتته) عوضولوگونه، قانون-اساسی حاضیر لایان حوقوق کومیسسیاسینا عضو اولموشام. بو وظیفه‌لر ایچریسینده منی داها چوخ مشغول ائدن م.م.(آذربایجان میلی

مجلسی) اورقانی «آزاد میلت» قزئتینه باش رئاكتور تعیین اولونماغیم ایدی. بو موناسیبتله آغایی پیشهوری منی یانینا چاغیتدیردی. میلی مجلسین صدری حاجی میرزعلی ده اونون کابینتینده ایدی. او، مطلبی منه آچدی، منیم مجلسین رسمی اورقانی رئاكتور اولماغیم حاقدان فیکرینی چاتدیردی. سوالیم بو اولدو کی، آغایی پیشهوری قزئتیه هانسی دیلده، فارسجا، یا تورکجه چیخاراق. سوالیمین جاوابیندا او منه: «آغایی شمس سیزجه هانسی دیلده چیخسا یاخشدیر؟» من فیکرلشمهمن: «البتة آنا دیلیمیزده، بوتون خالقین آنلادیغی دیلده». او، منه «بس اوندان فیکریمیز عئین دیر، گونو صاباحدان قزئت چیخمالیدیر». او، منیم چاش-باش قالدیغیمی گؤروب سوروشدو: «چتینلیگین اولاجاقمی؟» دندیم «البتة، ان بؤیوک چتینلیک ساوادیمین فارسجا اولماسیدیر. من تورکجه هم یازیدا، هم ده دانیشقدان ایشتیباھلار (سهولر) اندیرم.

پیشهوری بیر قدر جیدی طرزده: «آغایی شمس بیز آنامیزدان ایمتیناع انده بیلمهدیگیمیز کیمی، اونون دیلیندن ده ایمتیناع انده بیلمیریک. بو مساله میلتیمیزین فاجیعهسیدیر، بیز نهیین حسابینا اولورسا-اولسون بو فاجیعهمن بیر دفعهلیک یاخا قورتارمالی بیق» - دندی.

او اوزو ترتیب انتدیگی «فارسجا-تورکجه موھوم سؤزلرین لوغتی» کیتابچاسینی منه وئردی و علاوه انتدی کی، بیر مودت او اوزو ده بو ایشده منه کؤمچی اولاجاق.

من «آزاد میلت»ین چاپینی تشکیل انتدیم، قزئین دلی مساله سینده آرازین او تاینندان گلیمش آذربایجانلی ضیالیلار دا (ج.خندان، ق.موسایئو (ایلکین)، ا.صادیق و سایر.) منه کؤمک انتدیلر.

بیر گون منه دندیلر کی، آغایی پیشهوری سنی چاغیرتدیریب و دئییب کی «آزاد میلت»ین سون بیر نچه نؤمره سینی ده اوزو ایله گتیرسین. من قولتو غومدا «آزاد میلت» آغایی پیشهورینین قبولونا گتدیم. او، سون درجه صمیمی، ساده و ایشده جیدی آدم ایدی. من اونون قبولوندا اولارکن او بیر قایدا اولاراق یئریندن دوروب منله یا اوزبه اوز و یا یانیمدا اگلشردی. بو دفعه ده او، یانیمدا اگلشردی، ایشلرین گندیشی ایله ماراقلاندی، تؤولیصلرین وئردیکدن سونرا گتیردیگیم «آزاد میلت»ین سون نؤمره لرینی و اراقلا دی. دئمه بس مندن اول او قزئین هر نؤمره سینی اوخویوب و فایدالی قئیدلر اندیب. بو قئیدلر سونرا کی نؤمره لره نظره آئیندی. من حیس انتدیم کی، او، قزئین بوتون نؤمره لرینی دیقته اوخویوب. آغایی پیشهوری دفعه لرله رئاکسییا گلیمش، آنا دیلیمیزین صافلیغینی، مقاله لرین موختلیف مؤوضوعا یازیلما سینی، میلی مجلسین قرار و قانونلارینین گنجیکدیرمهن اوخوجولارا چاتدیریلما سینی موھوم وظیفه اولاراق قئید انتدی. م.م-این (میلی مجلسین) 100-دن چوخ قانون و قرار لاری «آزاد میلت» صحیفه لرینده چاپ اولونموشدور.

سوال: ایسماییل موعلیم، سیز میلی حؤکومتین کونستیتوسیاسینی ترتیب اندنلرین اولموسوز، بو ایشین سونو نجه اولدو؟

ا.شمس: میلی حؤکومتین موختاریت حوقوقلارینی اوزونده عکس اندن قانون - اساسییه احتیاج اولدوغو بیلیندی. بو مساله ایله مشغول اولاجاق 13 نفرین بیری ده من ایدم. آغایی پیشهوری اوزو بو ایشه رهبرلیک اندیردی. حوقوقشوناس اولدوغوموزا گوره فیریدون ایبراهیم (باش پروکورور) و من صدرین موعاوینلری ایدی. بیز چوخ بؤیوک هوس و زحمتله موختار دؤولتین کونستیتوسیاسی لایحه سینی حاضیرلادیق. سونرا هانسی سببده بو لایحه رسمی قانون-اساسی کیمی چاپ اولونمادی. بونو او زمان میلی حؤکومت قارشی تئهرانین قویاردیغی های-کوی و بینخالق وضعیتله باغلی آرتان تضییقلره ایضاح اندیردی.

منیم آغایی پیشهوری ایله سون گؤروشوم حاقدان بیر نچه کلمه دئییم.

1325- جی ایلین آذرین 17-سی و یا 18 ایدی. من قزئیمیزین بعضی مساله لرینی ایله باغلی م.ک.یه، آغایی پیشهورینین یانینا گتتمیشدیم. او، چوخ عصبی، فیکرلی و سارسینتلی گورونوردو. من قزئین وضعیتیندن، مالییه چتینلیکلریمیزدن، کادر چاتیشماماز لیقلا ریمیزدان دانیشماق و کؤمک آماق ایسته ییردیم. او، دردلی آدم کیمی سانکی اورگینی بوشالتماقلا تسکین لیک تاپماق ایسته ییردی. زنگانی توتوب آغلا گلیمز جینایت انتمیش شاه قوشونونون آذربایجانین ایجرلرینه یئریدیگینی، سیلاح-سورساتین چاتیشمادیغینی، الی یالین خالقی اوجوز اولومه وئرمگین معناسیز لیغینی نطقینه فاصیله وئرمهن انله دانیشیردی کی، او، تندیرده دیری گوزله یانان آدامی خاطرلادیردی. من

سۆز آراسي اونا: «بس توواريشلر نه دئيير» - دئديم. ماساسي اوستونده تزه آينميش تئلقرافي گؤسترهرک: «آچيقجا تسليم اولماغيميزي، قاتيل قواما حوسن-رغبت گؤسترهگيميزي «دوستجاسينا» مصلحت گؤرورلر. بيزيم فاجيعهميز سنين دئديگين «توواريشلره» اينانماغيميز و آرخاسيز قالماغيميزدير» - جاوابيني وئردى.

اونا هار ادانسا تئلغون اولدو. من اونون هار اياسا چاغريلديغيني آناديم، اونا هئچ نه دئمهييب، كابيننتيني ترك ائتديم. سونراكي اولايلا سيزه معلوم اولدوغو اوچون من نه دئييم؟! هم ده بورولدم، عؤمور وفا قيلسا نؤبتي گؤروشوموزده سيزه معلوم اولمايان (وه يا آز معلوم اولان) مسالهلردن دانيسارديم. فقط بونو بيلين كي، آغايي پيشهوري بؤيوك اينقلابچي، موفتلكير، تواضؤعكار، ميلتيني يانار اوركله سئون اينسان ايدي. آلاه اونا رحمت انلسين.

ايسماييل شمس، آزادليق موجهيدي، سياسي خاديم، ژورناليست-يازيجي.

قيلمان ايلكين: من اونو خاطر لاياركن طالعيه كؤورهليرم.

سئييد جعفر پيشهوري ايگيرمي عصر آذربايجان خالقيني بينتشديرديگي گؤركملي سياسي-ادبي سيمالاردان اولموشدور. او، سياسي خاديم اولماقدان علاوه چوخ ماهير ژورناليست، يازيجي و فنلنتونچو كيمي ادبيات تاريخيميزه داخيل اولموشدور. منيم بو بؤيوك اينسانلا ايلك دفعه تائيشليغيم 20-جي ايللرين اوللرينده اولموشدور. باكيذاكي 18 نومرلي پئداقوژي تئخنيكومدا اوخوياركن ياخين قوهوموملا س.ج.پيشهورينين رئاكتور اولدوغو «كندلي» قازنتينه گنتميشديم. قوهومومو و مني مهربان اوزله قارشيلايان باش رئاكتور-پيشهوري مني ديقتله سئير ائتديكن سونرا:

- سنين سويون منه شيرين گلير جاوان اوغلان، سن بيزيم طرفلردن دئييلسن كي؟

من جاوابيندا: - سيزين طرف هارادير؟

پيشهوري: آرازين او تايي، آذربايجانين جنوبو.

قوهوموم: - بوخ، او، باكي اطرافينداكي مردكان كنديندندير. آناق آنا نهسي دانيساردي كي، اونون اصلي جنوبدندير، شاهسون ائليندن ايميش.

پيشهوري فيكيري- فيكيري آذربايجان تاريخيندن، وطنين پارچالانماسي طالعييندن ائله دانيساردي كي، من حئيران-حئيران اونا قولاق آسارديم. نه قدر مهربان، ساده و آدامي اوزونه جلب ائتمگي باجاران اينسان ايدي...

پيشهوري قوهومومون كنديميز حاقدان يازديغي مقالهني آلدې، اوخودو و نؤبتي نؤمرده چاپ ائدهجگيني دئدي. من سونراكي ايللرده اونو بير داها گؤرمهديم. لاکين اونونلا ايلك گؤروش خوش تاثيرات اولاراق اوزون مودت حافيهمه قالدې. آناق هميشه دوشونوردوم: گؤرسن او رئاكتور هارادير؟

ايلار، ايللر گليب كنجدي... فاشيست آلمانياسي قفلتن س.س.ر.اي. - يا باسقين ائتدي. هامې كيمي من ده حربي سفربرليگه آينديم. اكثرיתי اوخوموش ضياليلاردان عيبارت اولان بيزيم دستهني ايران، تيريزه يوللاديلار. ايران يوللاركن واقون پنجرهسيندن آرازين او تايينداكي ائولري، صحرالاري، آداملاري سئير ائتديكده يئنه اونو، پيشهوريني، اونون ايكييه پارچالانميش آذربايجان حاقدان دئديكلريني يادئما ساليرديم.

بيزي ايران اونا گؤره گؤندرميشديلر كي، اورادا كؤك سالماق ايستئين و بيزه قارشي هوجوما كنجمگي حاضيرلايان آلمان فاشيستلرينين اوراداكي يواسيني داغيداق. اوردوموز بونو ائتدي.

تيريزه فعاليتيم هم ده «وطن يولوندا» حربي قزنتين چيخماسيندا ايشتيراك ائتمك ايدي. كؤهنه دوستون قولام محمدلي ده منيمله بو ايشده چاليشيردي. آذربايجان ديلينده نشر ائتديگيميز «وطن يولوندا» قزنتي آز مودتده گونئي

آذربايجانين بوتون گوشه‌لرينه ياييلدي، اوزونه چوخلو اوخوجولار تاپدي. بيز بير ايل ياريم اولاردي كي، قزنتي بويوك زحمتله چيخاريرديق. بير دفعه ايستيراحت واختي قولام محمدلي پيشموريدن سوز آچدي. من درحال اوندان سوروشدوم: اونا هار ادا تانييرسان؟ او دئدي كي، من س.ج. پيشموري ايله هله 20-جي ايلردن تانيشام، حتا، بير رنداكسييادا چالشميشيق. من قولامدان سوروشدوم كي، گورهنس ايندي او هادادير؟ او بو سوزون قاباغيندا مني سئويندردى كي، او، آغير زيندان حياتيندان سونرا سالاماتدير، تنهراندا «آزير» آدلي قزنت چيخارير. پيشمورينين شاه رنژيمينين اليندن ساغ-سالامات چيخماسي مني حدسيذ درجده سئويندردى.

بیر گون قولام محمدلی‌یه دندیم كي، ايجازه وئرسه ايدیلر سنين ايله تنهرانا گنديب، پيشموريني ياخيندان گوررديم، من اونا چوخ گورمك ايستهييم. قولام فيكريمي بگندي و بيز تنهرانا گنتمك اوچون باش رنداكتور ميرزه اژدر او غلونا موراجيعت ائتديك. او، بيزيم فيكريميزله راضيلاشدي. ايكي گون عرضينده سندلريميزي سهمانا ساليب تنهرانا يوللانديق. «آزير» قزنتي نين رنداكسييا عنواني اليميزده وار ايدى. قولام فارسجا ياخشي بيلديگيندن عونواني تنز تاپديق. بيز ايجري داخيل اولاركن پيشموري باشيني آشاغي ساليب قزنتي اوخوبوردو، هانسی سا دوزمليش و علاولر ائدیردی. او، اوتاغا کيمسه نين داخيل اولدو غونو حيس ائديب باشيني قالدیر ديقدا بيزي گورجک. «اوي، سوونت قارداشلار خوش گلیميز!» - دئدی.

من 20-جي ايلرين اولينده گوردويم پيشموري ايله بو پيشموري آراسيندا بويوك دگيشيكلک وار ايدى - ساچلاري آغارميش، اوزوند، آليندا قيريشلار عمله گلیمش، آريق و سولغونلاشميشدي. 10 ايلليک زيندانين، تعقيب و سورگونون عذابلي گونلرينين علامتري آچيقجا سنز يليردى. دگيشمەين اونون گوزلري و بير ده يننه مرحمتلي گورونن صيقتي ايدى. او، اوزونو بيزه توتوب قولاما موراجيعتله: قولام گورورسن، حبسلر، تعقيبيلر، اذيت و احتياج مني سارسيتماسا دا، واختسيذ قوجالتدي. نه ائتملي، منيم طالعيم ده بنله ايميش...

سئييد جعفر سونرا قولام موعليمه موراجيعتله: بو جاوان او غلان کيمدير، اونون صيقتي منه تانيش، سو يو شيرين گلير.

قولام موعليم: واللله مني تبريزدن سوروكلهيب بورا گتيرن انله اودور. من ده سني گورمك ايستهييم، ميرزه اژدر او غلو دا سنه سالام گوندردي، لاکين بو جاوان او غلان، آدي كي قيلماندير سني گورمك حسرتينده ايدى. او، سيزي باکيدان، «کندي» قزنتيندن تانيير، مقاله سيني ده چاپ ائتدير ميسن. پيشموري بير قدر فيکره دالديقان سونرا، ه... ياديامدوشدو، مردکانلي او غلان، ننه سي شاهسون ائليندن اولان او غلان. من اونون يازيسيني اوخودوقان سونرا اونون گلهجکده ياخشي قلم صاحبي او لاجاغيني يولداشلارا دنميشيم. او، يئرندن قالخدي، تکرارن مني اويوب قوجاقلادي، صحتيم و ائوده كي لرله باغلي سوروشدو. من ايسه نيگار انچيليق يوخودور دنديم، هم ده موچار بيه دي، گرک هر شئييه دوزک. او، منيم يازيلاريملا ماراقلاندي، چوخ سواللار وئردى.

قولام موعليم پيشموري‌یه موراجيعتله: آغا، من سنين کؤهنه دوستون، هنج بير او قدر مندن سوروشمورسان؟

پيشموري: قولام، قارداشيم، گلهجک گنجليگه مخصوصدور، اونلارا قايعي و ديفت هر بيريميزين بورجوموزدور. قولام موعليم اونون سوزونه شريك اولدو غونو بيلديردي و منيم يازيچي- ژورناليست فعاليتيمدن اونا دانيشدي. پيشموري منيم «فاشيستلرين تور-توکونتلري» آدلي مقاله مي «وطن يولوندا» اوخودو غونو و بگندبگيني بيلديردي.

من، حاقيمدا صؤحبتين ايستيقامتيني دگيشمک اوچون باکيدا، «کندي» قزنتي رنداكسيياسيندا گوروشوموزدن سونرا اونون هارالاردا اولدو غونو، نه ايش گوردوبونو بير قدر چکينه- چکينه اوندان سوروشدوم. جاوايندا او باشينا گتيريلميش بلالاردان، زيندان حياتيندان و ايرانداكي اينديكي سياسي دورومدان و قارشيدا گورولهجک ايشلردن دانيشدي... نه قولام موعليم و نه ده من اونون دانيشيغيني دينلمکدن يورولماديق. اونون دانيشيغي نه قدر شيرين و دوزلو اولسا دا، عئيني زاماندا آجي بير حكايه ني خاطر لاديردي. بيز اونو يوردوق، هم ده بيزه ايريلميش واخت باشا چاتدي. او، يازديقلاريني بيزه چاتدير اجاغيني بيلديردي. اوندان ايريلاركن تبريزده بيزه باش چکمه سيني خواهش

ئىتىدىك بىز اونونلا قوجاقلاشىب آيريلاندا من اوزومو ساخالايا بيلمەيىب دئىدىم: آغايى پىشەورى، بىز سىزدىن آيرىلا بىلمىرىك، بس بوتۇ و وطنىمىز بىر-بىرىندىن نىيە آيرىلدى؟

او ايسە جاوابىندا: بىز آيرىلمايدىق، لعنتە گلەمىشلەر آيرىدىلار!

بىز يىنىدىن تىرىزە يولا دوشدۇك.

پىشەورى تىرىزە، آذربايجانا گلرکن «وطن يولوندا» قزنتى رنداكسىياسىنا، بورداكى دوست و تانىشلارينا باش چكەمەيش تئهرانا يوللانمازدي. او، آذربايجانا نۇوتى گلەمىشلەرىنى بىرىندە (سەھو ئىتىمىرمسە 1945-جى ايلين مابىندا) آذربايجانى باشدان- باشا گزديگىنى، خالقين ايسىتگى و روحيەسى ايله ياخىندان تانىش اولدو غونو، كندىلەرە مولكدار، ژاندارم و دۇولت مأمورلارى طرفىندىن اولان ظولم و زوراكلىقدان دانىشىدى. او، هر شئىي فاكت و اولموشلار، جانلى شاهىدلەرىن اعتراف و دندىكلرى اساسدا دانىشىردى. دانىشىدىقجا كدرلنير و عصبى لىشىردى. چىخىش يولونون، خىلاص اولمانين يولونو آذربايجانين آياغا قالخماسىندا گۇروردو. بو ايشى ائتمكدن اۇترو مىلى تشكىلاتا احتىياجى خصوصى وورغولايىردى.

تىرىزە، بوتۇلوكدە آذربايجاندا سونراكى حادىتلەر پىشەورىنىن دوشوندىو كىمى اولدو: فىرقە ياراندى، موبارىزە رەھبەرلىك ائىدى، 21 آذر اينقىلابى اولدو، مىلى حۇكومت ياراندى، بۇيوك اىقتىساد- مدنى و ساير. تدبىرلەر حىاتا كىچىرىلدى.

بىزە مىلى حۇكومتين و فىرقەنەن ايشلەرىنە موداخىلە ائتمەك تاپشىرىلدىغىندان بىز پىشەورى ايله چوخ آز گۇرورشوردۇك كى، تئهران رنژىمى آذربايجاندا باش وئرلەر بىزىم آياغىمىز اياز ماسىن (تاسوف كى، بعضىلرى ايندى دە بونا جەد ائىدى). بىر گون قولا مەمدىلىنى و منى س.ج پىشەورى «آذربايجان» قزنتى نىن رنداكسىياسىنا چاغىر تديردى. معلوم اولدو كى او، باش وئرەيش اولايلارىن موھوم حىصەلەرىنى «قىزىل صحىفە لر» ادلى تولىدا ترتىب ائىدىرىب، چاپ اولونماغىنى اىستەيىر. بو كىتابداكىلار رنداكتە ائتمگى بىزدن خواهىش ائىدىر. قزنتلە باغلى ايشىمىز چوخ اولماسىنا باخمايلاق رەھبەرلىگىمىزىن ايجازەسى ايله بىز بو ايشى گنجه-گوندوزە سالىب، قىسا مودتە باشا چاتدىردىق. بىزىم آدمىمىز كىتابدا يازىلماسى مصلحت گۇرولمەدى. «قىزىل صحىفە لر» 1946-جى ايلين اوللرىندە قىيمتلى تولىو كىمى چاپ اولوندو.

1946-جى ايلين باھارىندا او صمىمى، بۇيوك اينساندان آيرىلماغىم ھىچ وخت يادىمدان چىخىمىر. او، «آذربايجان» قزنتى رنداكسىياسىندا بىزىملە بىر ويداع گۇروشو تشكىل ائىدىرىمىشىدى. او گۇروشدە بىزىم تىرىزدن گنتمگىمىزدن، عومومىتلە سوونت قوشونلارنىن ايران اراضىسىنى ترك ائتمەسىندىن ناراحات ايدى. انلە بىل او، حادىتە لرین فاجىعەلى سونلو غونو گۇروردو...

ھەمىن ضىياقتە پىشەورى اوزونو قولا مەمدىلە توتوب دندىگى سۇزلر ايندى دە قولاغىمدا جىنگىلدەيىر: «قولا، قارداشىم، اوز آرمىزدا قالسىن من سەنە دىيىردىم كى، بو سوونتلەرە چوخ اينانماق اولماز. يئرى گلدىكدە اونلار اوز خنىيرلەرىنە بىزى مئىداندە تەك، ھەم دە لى يالين قويوب گندە بىلرلر. گۇرورسەن نە اولدو، ھلە نەلر اولماق!..» پىشەورى بىر قدر پىچىلتى ايله بو سۇزلرى دئىرکن اونون عصىلىكدن سسىندەكى تىتركلەك و چۇھرەسىندەكى پرىشانلىق آيدىنجا سىزىلدى. او، بو حالدا بىزىملە ويداعالاشدى و باكىداكى سالامات قالمىش دوست و تانىشلارينا سالاملار گۇندردى. او، بىزى اۇپدو، قوجاقلادى و بىزدن آيرىلىب گنتدى. او، گندىن سونرا اوتاغا چۇكموش كدرلى سوكت بىزى غم درياسىنا غرق ائتمىش اولدو.

سالامات قال تىرىزە! سالامات قالين دوستلار دئىيىب 9 ماي 1946-جى ايلدە ماشىنىمىز گونى آذربايجاندىن يولا دوشدو. من غلبەمدە چوخلو- چوخلو تىرىزە خاطرەلرى ايله باكىدا گلدىم. فورست الە دوشدو كجە شىرىنلى- اجىلى بو خاطرەلرى كاغىز اوزرىنە كىرەمەك فىكرىندەيم. اىگىرمى عصر تارىخىمىزىن موتمكىرلرىندىن بىرى، سىياسى خادىم، وطنى يانار غلبەلە سۇن، سادە، تواضۇ عكار اينسان- سئىيد جعفر پىشەورى بو خاطرەلردە ولدو غو كىمى ياد ائىلەجىدىر. آذربايجان رنسىپولىكاسىنىن خالق يازىچىسى. 20 اپرىل 2008، باكى

دوكتور م.ت. زهتابي :

س.ج. پيشهوري ايله تبريزده سون گوروشوم

س.ج. پيشهورينين رهبرليگي آلتيندا آذربايجان دموكرات فيرقه سينين بير ايل عرضينده گوردويو ايشلري بير مقاله ده احاطه انتمك مومكون دئييل. بو حرڪات ايرانين آزادليق موباريزه سي، هابئله آذربايجان خالق نين تاريخينده انله بويوك حاديشه دير كي، اونون باره سينده چوخلو يازيلميش و بوندان سونرادا يئنه يازيلاجاقدير... 21 آذر نهضتي و اونون رهبرليگي سون گونه قدر، ياني 1325-جي ايل آذرين 20-نه قدر (1946-جي ايل 11 دئكابري) اوز اينقيلابي خطرلينده آزاجيق دا اولسا دگيشيكله عمله گنيرمه ميشدي. بير آديم دا اولسا گنري چكىلمه ميشدي. عكسينه زنگان، تنهران جالداري طرفيندن قان درياسينا چئوريلندن سونرا آذربايجانين هر يئرلينده تزه روحيه ايله، 1324-جو ايل 21 آذرده كيندن داها شيددنتلي حاضيرليق گنديردي. خالق يئني اوميدلرله مينئلسيز شكيله سيلاحا ساريليردي. او گونلر آذربايجاندا اولماميش آدم ستارخان اوولادينين بو درجه ده يوكسك اينقيلابي احوال-روحيه سيني تصور انده بيلمز. بو گونلر «21 آذر» نهضتي نين ايل دؤنومونه حاضيرليقا برابر مركزي كوميته و مرحوم س.ج. پيشهورينين امري اساسيندا «بابك» آدلي كونوللور دسته سي يارانيردي. من بو كونوللور دسته سينين ياراديلماسيندا شخصن ايشتيراك انديرديم. كونوللور دسته سي سراسينا داخيل اولماق ايسته ينلرين سايي او قدر ايدي كي، اونلارين هاميسيني مشق اوچون تعليمات مئيدانينا سيغيشديرماق مومكون اولموردو. بو گونلر تبريزين بوتون محللرينده كي گنئيش يئرلر حربي تعليمات مئيدانينا چئوريلميشدي. توفنگ گؤتوروب تعليمات مئيدانلاريندا مشق ائلمين قادين و قيزلارين سايي كيشيلردن آذر دئييلدي.

مرحوم پيشهوريني سونوجو دفعه آذرين 20-ده (دئكابرين 11-ده) سحر م.ك.- نين بيناسيندا گوردوم. او، اولدوقجا تونقون و عصبى ايدي. مرحوم پيشهوري ده بئله بير حالت 1324-جو ايل «21 آذر» گونو سحر سرتيب درخشاني ايله موزاكيره مدن قايباندا پاساژدا گورموشدم. لاکين، اوندان گوزلرينين ايچي گولوردو. اوزوندن موفقيت ياغيردي. داينايب گوله- گول: «او غلوم، ايشلر نجه گندير؟ زنگنه تسليم اولماق ايسته مير (زنگنه اورمبياداكي حربي قارنيزونون ريبيسي ايدي) اورمبيايا كؤمك گؤندرمك لازيمدير. ايشلر دوزهلر اينشاللاه» دئييب تله سيك گنئدي. لاکين سونوجو دفعه من اونو گورنده باشيني آشاغي ساليب، هئچ نه دئمەدن اوز اوتاغينا گيردي. سونرا اونو بير داها گوره بيلمەديم...

مرحوم پيشهورينين ايراني ترك انتمه مساله سينده چوخلو سيرلر واردير. لاکين هله ليك بونلار اچيلمە ميشدي. اونون شورويدن ايرانا قايتماغا چاليشماسي و بو چاليشمالار زاماني گوزله نيلمەدن وفاتي بو سيرلرين چوخ مكي رلي و موركب اولماسيندان حكايت اچير.

خاطيره «ارمغان آذربايجان» درگيسينين 1383-جو ايل 60-جي نومره سيندن ايقتيباس انديلمە ميشدير .

قولام يحيى:

م.ج. باغيروولا گوروش

بيزي باكييا ايسته ديرلر. من و پيشهوري يول اوزونو بئله فيكيرلشديك كي، يقين كي، يئنيند فدايي حرڪاتي ايله علاقه دار بيبي باكييا دعوت انديرلر. اگر بئله اولماسيدي اوندان مني يوخ، پيشهوري ايله بادگانني دعوت انديرديلر. چونكي

تشکيلاتي ايشلره او باخبردي. اونا گوره ده باکييا تعجيلي دعوت اولونماغيميز، هاميني، او، جوملهدن منيم ده بويوک سئوئنجيمه سبب اولموشدو. بيزي م.ک. - دا قبول ائتديلر. اورادا بير سيرا موضوعلاردا صؤحبت اولدو. م.ج. باغيروو اينده آلترگييا عمله گلديگيندن ييني بينتله ساريميشدي. او، دئدي كي، حکيملرين دئديکلرينه گور، عصب پوز غونلوغوندا باش وئير. او، دئدي كي، حياتيدا ايکينجي دفعه دير كي، اليم بئله اولور. بيرينجي دفعه او غلومون بويوک وطن موحاربييه سينده هلاک اولماسي خبريني ائتيدنده بئله اولموشدو. بو دفعهده سيزين حاديثه ايله علاقه دار اليم بئله اولموشدور. او، ايسناليندن آلنيميش تئلقرامي بيزه اوخودو. تئلقرامدا عوموميتله بيزه صيرلي اولماق، ايشده جيدي و مؤحکم اولماغيميز تؤولصيه ائتيليردي.

بیر دفعهده 1947-جي ایل مارت آیینین اوللرينده پيشهوريني و مني م.ک. - يا دعوت ائتديلر. ميرزه ايبراهيموو و حسن حسنوو دا اورادا ايديلر. صؤحبت بيزيم يولداشلارين نئجه يئر بهيئر اولماسيندان باشلاندي. من يولداشلارين نئجه يئر بهيئر اولماسي حاقيندا قيسا معلومات وئرديم. باغيروو بيزيم يولداشلارين وضعيتلرينين قارائليق قالميش يئرلري حاقيندا بير سيرا سواللار وئردي و من ده جاوابلاريني دئديم. سونرا دئدي يولداشلارلا و اختاشيري گوروشمک ياخشى اولار. عين زاماندا دئدي كي، صنعتي اولمايان يولداشلارلا موعين صنعتلرين اويره ديلمه سي پيس اولمازدي. سونرا يولداشلار يميزين ساوادلانما کورسلارينا جلب ائديلمه لري حاقدا گوروش وئردي. بير قدر ده صؤحبت ائتيدکن سونرا باغيروو پيشهورين سوروشدو كي، بايراما نئجه حاضر لاشير سيز؟ منه ائله گلدي كي، پيشهور بئله بير سوالا جاواب وئر مگه حاضر دئييلدي. اونا گوره ده جاواب وئردي كي، بايراما هله چوخ قالير...

ايلک فيرقه تدبيرلري حاقدا

من ايلک گوروشوموزده يولداشلارلا مصلحت گوردوم كي، اولار موعين صنعت اويرنسينلر، ساوادسيز ليقلارين لغو ائتمک اوچون کورسلارا گئتسينلر. دوغور دور، اولار منيم نه دئمک ايسته ديگيمي بيلير و بو تدبيرلرين حقيقتن اولار يين خيئرينه اولماسيني آيدين حيس ائديرديلر. ديگر طرفدن منيم بئله صؤحبتلريم اولارين وطنه گنتمه لر ينين يوبانماسيندان خبر وئرديگي اوچون او قدر ده فرح دوغورموردو. من حيس ائديرديم كي، اولار نه ايسه آنجاق وطنه قايتمه اغيميز ايله علاقه دار اولان حاديثه و صؤحبتلري خوشلاييرلار. من يولداشلارلا آيدينلاشديرديم كي، وطنه گنتمک و ايسته ديگيميزه نایل اولماق اوچون هله ليک ان واجيب تدبير صنعت اويره نييب، ساوادسيز ليغيميزي لغو ائتمک، سياسي بيليك و دونياگوروشوموزو آرتيرماقدير. فداييلرين هله ليک ينگانه خواهيشلري بو ايدي كي، اولار لا نئز - نئز گوروشک.

1947- جي ايله محله تشکيلاتلاري يارانماغا باشلاندي. تشکيلاتلار موعين ائديلميش پلان اساسيندا فعاليت ائديب، واختلي- و اختيندا جلسه لر يني کنچيريديلر. بو جلسه لره فيرقه نين نيظام-اينتظامي، مرامنامه- نيظامنامه سي، گونده ليک جاري ايشلره ياناشي بئيلخالق عالمده باش وئرن حاديثه لرله بير ليکده وطنيميزده گندن حاديثه لر مطرح ائتيليردي.

يئرلرده تشکيلات وئر مگيميزين هر جهتن اهميتي چوخ بويوک اولدو. دئمک اولار كي، بوتون موفقيت لريميز اوز باشلانغيجلار يني بورادان باشلاميش اولدو. بيز تشکيلات واسيطه سيله يولداشلار يميزين بوتون ايشلرينه يئتيشير، احتياج لار يني اويره نير و اولارين رفع ائديلمه سينه اقدام ائديرديک. خصوصيه سيله، يولداشلارين مونسايب ايشلره تامين اولونماسي، صنعت اويره نييب، ساوادلانماسي و ساير ايشلرين يئر يينه يئتيريلمه سي بيلواسيطه تشکيلات واسيطه سيله حياتا کنچيريليردي.

بيزيم يوخلاملاردان آيدين اولدو كي، مرزده اولان بير نئجه يولداشين وضعيتي ياخشى دئييلدير. اونا گوره ده اولاري اورادان اومباکيدا اولان آزنفت سيستمينه گتيرديک كي، اولارين دا وضعيتي قيسا مودنده ياخشىلاشدی.

فداييلره باش چکديکن سونرا...

موهاجیرت دؤورونون باشلانغیچیندا گؤرولن موهوم ایشلردن بیري ده فدايیلره تعلیم کنچیریلمهسی ایشي ایدی. بو ایشین تشکیلی و اونا رهبرلیک ائتمک منه حواله ائدیلدی. فدايي تدبیري چوخ هوس و روح یوکسکلیگی ایله قارشیلادیلار. اولار وئرلن بوتون تاپشیریقلاری جان- باشلا یئرینه یئتیریردیلر. جسارته دئمک اولار کی، فدايیلر بو ایشه تمیز و یجدان و پاک غلبهله باشلادیلار. بیز بو ایشي اساسن ایکی یئرده تشکیل ائتمیشدیک. بیزه وئرلمیش تاپشیریق یئرینه یئتیریلندن سونرا بیز تام حاضر اولدوغوموزو بیلدیردیکدن سونرا بیز نئچه گون گؤزلهمگی مصلحت گوردولر. وعد ائدیلمیش واخت باشا چاتدی. من یئنه ده موراجیعت ائتدیم، یئنه ده مصلحت گوردولر کی، بیز قدر ده صبر ائدک. بو حاقدایا پیشهوریه معلومات وئریم. او دا دئدی کی، بو دفعه منیمله کیرووآبادا (ایندیکی گنجه) گئتمک فیکریندهدیر. او دا ایشین تئزلیکله باشلانیماسینا تلهسیردی.

بیز کیرووآبادا چاتدیق. من فدايیلرین ایشي ایله، اولارین ایش، معیشت و باشقا ایشلری ایله ده مشغول اولدوم. پیشهوری ده شهرله تانیش اولدوم. بیز کیرووآبادان شکییه گئتملی ایدیک. پیشهوری نه ایسه چوخ تلهسیردی. آخشام بئله قرارا آلیندی کی، سحر تئزدن کیرووآبادان چیخیب، شکییه گئدک. من خواهیش ائتدیم کی، من قالان ایشلری ده گنجه گوروب، قورتاریم و سحر نه واخت دئسلر او زمان من ده حاضر اولوم. پیشهوری کنچمیشدن بیز یئرده ایشلهدیکلری نظر حیدروون ائینده قالیردی. سحر ساعات 5- ده منی چاغیردیلار. من مهمانخانادان چیخدیم. بیزیم بئله تئزدن گئتمگیمیزه نظر حیدروو برک اعتیراض ائتدی. پیشهوری جاوابیندا دئدی کی، اورگیم ضعیفدیر، یئولاغین ایستی سینیه دوشمهک اوچون ایستهبیرم کی، اورانی تئزدن کنچک. بیز ماشینا اوتورارکن دئدیم کی، من گنجهنی یاتمیشام. اونا گوره ده مومکوندور ماشیندا منی یوخو توتسون. اونا گوره ده قادیقجادان عوذر ایستهبیرم. منیم ماشینین آرخا طرفینده اوتورماغیمی مصلحت گوردولر. منه ائله گلیر کی، ماشین هله شهردن چیخمامیش یاتمیشام. سونراسیندا داها خبریم اولماییب، سونراکی حادثه لرین گنجهنی بیز داها گؤستریدی کی، مندن سونرا سوروجو ایله قاباقدا اگلشمیش پیشهورینی و آرخادا منیمله یاناشی اگلشمیش نوری قولی یئوی ده یوخو توتور. بو زمان یقین کی، سوروجونو ده سحرین خوش و سرین هاواسی خومارلاندریر. بو زمان ماشین یولدان چیخیر، پیشهوری سوروجویه قیشقیریر کی، نه اندیرسن، سوروجو یقین کی، تورموز عوضینه قازی باسیر. ماشینی ساغدان بیردن سولا طرف آلیر، ماشین کؤرپونون دیوارینا دیر. ضربهدن پیشهورین بیز نئچه قابیرغاسی سینیر. قولی یئوین آباغی لولهدن سینیر و حتا بود لولهسی اتي دئشیب، اوزه چیخیر. منیم ده باشیم برک دیر و اؤزومدن گنجه، هوشومو ایتیریرم.

س.ج.پیشهورینی تانیانلار بیلیردی کی...

من پیشهورینین شخصییتی، ایش باجاریغی، معلوماتی، آداملاری تانیماسی، ایشه علاقه سی و سایر بو کیمی کنفیئنلری حاقیندا دانیشماق فیکرینده دئیلم. اونون نه قدر یوک آدم اولماسینی اونو تانیانلار، اونولا ایشلهدیلر قات- قات یاخشی بیلیرلر. خصوصیه اونون ساغلیغیندا و اولوموندن سونرا باش وئرن حادثه لر اونون نه قدر حاضرلیقلی آدم اولماسینی، رهیره خاص اولان چوخلو کنفیئنلره مالیک اولماسینی حادثه لر بیز داها تصدیق ائتدی. من اونون حاقیندا، داها دوغروسو اونون اینسانی، رهبرلیک، اینقیلابچیلیق، عقیده سینیه وورغونلوق و باشقا بو کیمی آنجاق و آنجاق موثبت کنفیئنلری حاقیندا فیکر سؤیلمک قودرتینه مالیک اولماغیم بارده ایظهار وجود ائتمگه اؤزومه جسارت حیسن ائتمیرم. آنجاق ائنگئلس اؤزونون حیات و عقیده دوستو مارکسین قیری اوسته دئدیگی بیز سؤزو بورادا بیز ده یادا سالماق ایستهبیرم: «... اونون چوخ علیهدارلاری اولای بیلردی، لاکین چتین کی، اونون بیرجه نفر ده شخصی دوشمنی اولسون»

حقیقتن پیشهوری آنجاق آزادلیق اوغروندا مباریزه اوچون یارانمیش بیز مارکسیست ایدی. من دئییه بیلرم کی، حیاتیتمدا شخص تانیدیغیم آداملار ایچریسینده هئچ کس منده پیشهوری قدر خوش تاثرات باغیشلامامیشدی.

قولام یحیا یوخاریداکی پارچالار گننرال قولام یحیانین خاطرهلریندن گوتورولموشدو. (گننرال قولام یحیانین خاطرهلری)، باکی، 2006ش)

بالاش آذراو غلو:

س.ج.پيشهوري حاقيندا خاطرهلر يمدن.(قيسا سطيپرلر)

من س.ج.پيشهوري يني ايلك دفعه اردبيله گوروب اونونلا تانيش اولموشام. 1944- جو ايلين باهاريندا او، «صولح اوغروندا موباريزه» نين نومايندهسي كي مي اردبيله گلدي، بيرينجي گون صفوي مكنيبنده گننيس معروضه انندي. ايكنجي گون اردبيله و استارادا اولان، زينداندان تانيش اولدوغو يولداشلار لاري ايله گوروشدو. تبريزه گندن گون مني گورمك ايستهديگيني دنديلر. گوروشونه گنتديم. مني گورن كي مي «من سني شعيرلريندن تانيرديم، انله بيليرديم سن ده منيم كي مي ساجي- ساقالي آغارتميسان، سن لاپ جاوانيميشسان. سنين شعيرلريني من تبريزده چيخان «وطن يولوندا» قزئتنده اوخويارام، خوشوما گلير. ديلين سادهدير، خالق باشا دوشن ديلده يازيرسان...». ادبي سپيگيده شعير و ادبيات حاقيندا چوخ گوزل و درين معنالي فيكيپرلر سويلهدي. آخيردا: «بيز آزاد (دؤولت طرفيندن ايداره اولونمايان) روزنامهلرين (قزنتلرين) جبهه سين يارتميشيق. «آزيرين» فارس ديلينده چيخماسينا باخما، شعيرلريندن گوندر چاپ اندك. تنهراندا آذربايجانليار چوخدور، قوي اوخويوب تانيش اولسونلار...» من آغايي پيشهورييه خوش و دگرلي فيكيپرلرينه گوره تشكور اننديم و مطلق شعير گوندرمگي ده دنديم و بير نچه شعير ده گوندرديم. آنجاق گوزلهديم، شعيرلريم «آزير» ده چاپ اولمادي.

***

1945- جي ايلين ماي آييندا باكيذا آذربايجاندا سوونت حوكومتينين يارانماسينين 25-ايلليگيني بايرام انديرديلر. ايراندان و تبريزدن ده قوناقلار دعوت اولونموشدو. تنهراندان ملوكولشوعرا باهار و پيشهوري، تبريزدن موختليف طبقهلرين نومايندهلري ايله بيرليكه، شاعيرلردن م.بيريبيا، م.م.چاووشي، علي فيطرت، اردبيلدن ده من باكيذا دعوت اولونموشدوق. باكيذا مهمانخانادا پيشهوري مني گورن كي مي شاعير باهارلا تانيش انندي و سونرا منه دندي، سن منه 50 تومن وئرملي سن. منيم بير شئي باشا دوشمهديگيمي گوروب گولدو. سونرا دندي: - سنين اردبيلدن «آزير»ه گوندرديگين شعيرلري من قزنتده چاپ اننديم، آنجاق قزنتده آذربايجان ديلينده شعير چاپ اننديگيمه گوره همين نؤمرهني موصاديره انديلر و اوسته ليك رنداكسييا 50تومن ده جريمه اولونو.

بيز باكيذا تبريزه قايداندا پيشهوري تنهرانا يوخ، تبريزه گلدي. آذربايجان دموكراتيک فيرقهسينين يارانماسي ايله باغلي ايشلرله مشغول اولدو، بورادايي سياسي-اقتصادي دورومو ياخيندان اوڤيرندي، خالقين موختليف طبقهلرينده موجود اولان احوال-روحيهني، آرزو و ايستكلري اوڤيرندي.

***

1945-جي ايلين دنكابرين 12-ده (21 آذر گونو) ميلي مجليسين نومايندهلري تبريز بلدييهسينين سالونونا بيغليديلر. مجليسي آغساقاللار آديندان آغايي شبوستري آچدي. سونرا ميررحيم ويلايي نومايندهلرين سيياهيسيني اوخوياندا آدي چكيلن گليب صحنهده قويلوموش قورانا اليني باسيب ميلي حوكومه صداقتله خيومت اندهجگينه آند ايچيردي. من ده اوز نؤبمه گنديب قورانا آند ايچنده آشاغيدايي شعيري اوخودوم:

سن آذر اوغوسان، مظلومام دنمه،

بو ائل آزادليغين سوراغينددير .

موباريز دوغولوب، موباريز اولمك

بیزیم بو اولکهنین تورپاغیندادیر .

تنفوس زامانی نومایندهلر بو شعیره گۆره گلیب منی تیرییک اندیردیلر. قورولتای 2 گون چکدی و باش وزیر (نازیری) و وزیرلری سئچدی. باش وزیر آغایی پیشهوری بؤلگهلردن گلیمیش نومایندهلری 2 گون قبول ائتدی، آرزو و قنیدلرینی دینلیدی. اردیبلدن گلیمیش نومایندهلری قبول ائندده بیزه شاهسون طایفالاری ایله دوستلوق ائتمگی مصلحت گوردو. سونرا اوزونو منه توتوب دئدی، سن تیریزده قال، سنله صؤحبتیم اولاجاق. ایکی گوندن سونرا گنتدیم گوروشدوک. اولجه کونقره حاقدا فیکریمی سوروشدو، سونرا کونقره نین قرارلاری، خصوصیله آذربایجان دیلینین رسمی دؤولت دیلی اولماسی حاقدا اولان قرارین خالقین حیاتیندا اولاجاق تاثیرینی ایضاح ائدیپ اوشاقلارین دوغما دیله داها تئز، داها یاخشی ساوادلانماسینا شرایط یاراداجی سؤیلیدی. او، علم، مدنیت، ادبیات حاقیندا صؤحبت آچدی، آخیردا سوزونو یئگونلاشدیر اراق، «دوستوم م. بیریا ایندی ماعاریف وزیریدیر، بنله فیکرلشیریم کی، سن اونا کؤمک ائدهسن، بیرنجی مو عاوین اولاسان. اونون بو تکلیفی او قدر گؤزله نیلمز اولدو کی، دئیجه گیمی بیلهدیم، سوسدوم. پیشهورینین مندن جاواب گؤزله دیگینی گورنده دئدیم: - «من باکیدا 10-جو صیغی قورتارمیشام، ماعاریف ساحه سینده هنج و اخت ایشلمه میشم، بیلدیگیمیز کیمی تیریزده قوجامان موعلیملر وار، من وزیر مو عاوینی کیمی اونلارا نه گؤستریش وئر بیلرم» دئدیم. او، منه قولاق آسید دئدی: - «سوزلرین دوزدور، آنجاق بیز ده دؤولت ایداره ائتمه میشیک، اونو دا بیل کی، اینقیلاب ائتمک نه قدر چتندیرسه اونو قوروماق، آخیرا چاتدیرماق اوندان دا چتندیر. ایندی بیز میلی حؤکومت قورموشوق، نه قدر چتین اولسا دا اونو قورومالی ییق، تدبیرلری حیاتا کئچیرمیلیک» دئییب، او، فیکره گنتدی. منه ائله گلدی کی، او مندن جاواب گؤزله بیر. فیکرلشیدیم کی، بیر ده تاکید ائتسه راضی اولمالیام. آنجاق او جاواب گؤزله مهن دئدی، اونا م. چئشمازلره بیرلیکده دؤولت رادیو وئرلیشلرینه رهبرلیک ائله، چالیش وئرلیشلر تمیز آذربایجان دیلینده اولسون. اوزون وئرلیشلره باخ، مقاله لری رندا کته ائله، چونکی ضیالیلاریمیز فارس دیلینده تحصیل آلدیق لاری اوچون یازیلاریندا فارس سوزلری چوخ ایشلهدیرلر. بعضن ائله اولور کی، ائله بیل یازیلار فارسجادان ترجومه اولونوب. من پیشهورینین قنیدیندن سونرا رادیو ایشه باشلایان کیمی وئرلیشده گندن مقاله لری اولجه اوزوم اوخودوم، ایمکان داخیلینده فارس سوزلرینی آذربایجان سوزلری ایله عوض ائتدیم. پیشهورینین بو تاپشیریغینان ایستیفاده ائهرک رادیو ادبی گئجملر تشکیل ائتدیک، بو گئجملرده آنا دیلینده یازیلیمیش شعرلر، حکایه لر اوخوندو. بو دا دیلیمیزین سلیس لشمه سینه و صافلاشماسینا کؤمک اولدو.

***

1945-جی ایله تیریزده تئلفونلار مرکزله ایداره اولونوردو. دانیشماق ایسته ینده اولجه تئلفون مرکزین زنگ ائدیپ ایسته دیگین نؤمرنی مرکز واسیطه سیله بیرلشدیریدیلر. پیشهورینین تاپشیریغینا گوره اونون باش وزیرلیکده کی تئلفون بوتون وزیرلر ایله آریجا خط ایله بیرلشدیریلیمیشدی. نؤبه رادیو کومیتیه چاتاندا من تئلفون اوستاسینی اوزومله باش وزیرلیگه آپاردیم. بو زامان اونون اوتاغیندا بیر قادین پیشهوری ایله اؤتمک-اؤتمک دانیشیردی (سونرادان اؤیرندیم کی، او اردیبلین یوردجو ماحالیندان مشهور مولکدار عظمت خانیم ایدی. او پیشهوریه تئز-تئز آغا جددوه قوربان اولوم دئییه موراجیعت ائدیردی.

او دئییردی کی، آتادان-بابادان یورتچودا 4 کئنده تورپاقلاریم وار. «نه منیم کندچیلردن، نه ده اونلار مندن ناراضی دئییلر. اکیرلر-بیچیرلر اوز حاقلارینی گؤتورورلر. ایندی ماحالدا صؤحبت گزیر کی، حؤکومت بیزیم تورپاقلاری آلیب کندچیلره پایلاجاچاق. دوزو، ماحالدا بونا اینانان دا وار، اینانمایان دا. اودور کی، ماحالین آغساقاللاری بنله مصلحت گوردولر کی، حقیقتی من گلیب سیزین اوزونوزدن اؤیرهنیم». پیشهوری اونا دئدی کی، میلی حؤکومتین اولکده ایصلاحات کئچیرمک فیکری وار. مین ایلر بوندان قاباق شاهلارین قویوقلاری قایدالارا یئنیند باخمالی ییق. بیر عیدهنین توخ، بیر عیدهنین آج قالماسینی بیز دوزگون حساب ائتمیریک. سیزین ائشیتدیگینیز کیمی مالیکلرین تورپاغینی، خوزئنین فابریکینی ده الیندن آلماق فیکریمیزده یوخدور. بیز بو گونلرده اولکهنین فابریک، زاوود و تورپاق صاحبیلری ایله بیرلیکده زاوود فهلریندن، کندچیلریندن نومایندهلری ایله بیرلیکده بیغینجاق چاغیراجاغیق، مصلحتلشه جگیک، نه فهله و کندچیلرین، نه ده مالیک و فابریکانتلارین حاقی تاپدالانمایان، عومومین خئیرینه بیر قانون قبول ائده جگیک کی، هامی راضی اولسون. سن ده او مجلسده ایشتیراک ائدیپ یورتجو ماحالینین احتیاجلاریندان

دانشیارسان. عظمت خانیم پیشهورینین بو سۆزلریندن سونرا هئچ نه دئمه‌دی، راضیلیق ائدیپ گئتدی. آنجاق زامان پیشهورینین فهله، صاحبکار، کندلی، ارباب حاقیندا عدالتلی فیکرلرینین حیاتا کنچیرمه‌سینی ایمكان وئرمه‌دی...

***

1946-جی ایلین اییون آییندا تبریزدن باش وزیرلیکدن تاغی شاهینین ایضاسی ایله تنلقرام آلدیم (تاغی شاهین وزیرلیکده خصوصی شؤعه‌نین مودیری ایدی). منی تبریزه چاغیردیلا. معلوم اولدو کی، او گون ساعات 5- ده آذربایجان یازچیلار جمعیتی‌نین ایداره هئیتی سئچیله‌جک ایدی. ایندییه قدر جمعیتین بیناسی اولمادیغیندان ایجلاسار «وطن یولوندا» قزنتی‌نین بیناسیندا کئچیریلردی. میلی حؤکومت تشکیل اولاندان سونرا جمعیه یئنی بینادا یئر وئرلمیشدی. بو یئنی بینادا جمعیتین ایلك ایجلاسیندا تزه ایداره هئیاتی سئچیله‌جک ایدی. ایجلاسی جمعیتین قوجامان عوضو صفوت آجدی، سونرا پیشهوری یازچیلاری تبریک ائتدی و یازچیلارین قارشیسیندا دوران وظیفه‌لردن دانیشدی.

من صاباحیسی گونو پیشهورینین قبولونا گئتدیم، او منه دئدی کی، تئهراندا ایران یازچیلارینین قورولتایی اولاجاق. اورایا آذربایجاندا 3 نفر دعوت اولونوب. بیز ده بئله قرارا گلدیگ کی، سن، «آزاد میلّت» قزنتیندن ایسماییل شمس، بیر ده فارس دیلی موعیمی میلانی قورولتایدا ایشتیراک ائده‌سیز.

من تئهراندا یاشایان کوردلرین رهبری قاضی محمدین کیچیک قارداشی ایله گوروشدوم. او، منه دئدی کی، تئهران حؤکومتی کوردستانا و آذربایجانا قوشون گؤندرمدجک، بو حاقدا آغایی پیشهورینی خبردار ائدین. من تبریزده بو خبری پیشهوریه چاتدیراندا، پیشهوری بوندان خبری اولدوغونو دئدی.

***

1946-جی ایلین پاییزیندا باشلایاراق گرگینلیک داها دا آرتدی، تئهران رادیوسو دئمک اولار کی، هر گون آذربایجانین علییه‌نه وئرلیشلر وئریر، پیشهوری ده تبریز رادیوسوندا اولاری ایفشا ائدن چیخیشلار ائدیر و بو چیخیشلار «آذربایجان» قزنتینده درج اولونوردو. تئهران حؤکومتی سئچکیلره نظارت ائتمک آدیلا تبریزه قوشون حیصه لری گؤندرمه‌سینی طلب ائدیردی، پیشهوری اولارین ایشغالچیلیق نیتلرینی بیلدیگی اوچون آذربایجان اوزو سئچکیلری کئچیرمه‌گینی دئییردی. موسکوا قومولسلطنه‌نین شیمالدکی نفت حاقدا اولارا وئردیگی وعده‌یه ایناناراق پیشهورینین شاه قوشونون تبریزه سئچکیلره نظارت اوچون گلمه‌سینه راضی اولماسینی ایسته‌ییردی و بو ایشده تاکیلی ایدی. سوونتلرین بو تاکیلی نتیجه‌سینده شاه قوشونو زجانا گلدی و بو ایشغالچی قوشون گلن کیمی زجاندا دمokratلارا و اهالییه دیوان توتماغا باشلادی. بو زامان، وضعیتین گرگینلشدیگینی گورن پیشهوری میلی مجلسین ایجلاسینی چاغیردی. بو مشورت ایجلاسینا میلی مجلسین تبریز و تبریز اطرافیندا اولان نوماینده‌لری توپلاندى. پیشهوری وضعیتیه قیسا شرح ائدیرک سونرا میلی مجلسین عوضولرینین فیکرلرینی سوروشدو. نوماینده‌لر هامیسی بیر نفر کیمی دوشمنه مقاویمت گؤسترلمه‌سینی و میلی حؤکومتی مودافیه ائتمک قراریندا اولدوقلارینی بیلدیردیلر. بو قراردان سونرا حربی حاضیرلیق گوجلندیریلدی، تبریز اطرافیندا سنگرلر قازیلدی، میلی قوشون موباریزه‌یه حاضیر وضعیتینه گئیریلدی.

پیشهوری هر گون ساعات 1800- دا حؤکومت بیناسینین بالکونوندا چیخیش ائدیپ اهالیینی باش وئرن حادیه‌لرله تانیش ائتمگی و عئین زاماندا دوشمنه جاواب وئرمگه حؤکومتین قادیر اولدوغوندا هئچ بیر نیگار انچیلیغا سبب اولمادیغینی دئییردی. تئهراندا و تبریزده اولان سوونت حؤکومتی‌نین کونسولوقلاری ایسه اونون تبریزدن چیخماسینی ایسته‌ییردیلر. بئله آغیر گونلرین بیرینده میتینقه بیغیشانلارا بیریا موراجیعت ائدیپ اهالیینی ساکتلیگه دعوت ائدیرک شاه قوشونلارینین تبریزه سئچکییه نظارت ائتمک اوچون گلدیگینی و بونون هئچ بیر نیگار انچیلیغا سبب اولمادیغینی، اولارین سئچکیدن سونرا گنده‌جگینی دئدی. اصلینده بو خبر شهرده داها چوخ نیگار انچیلیغا سبب اولدو. ایکینجی گون ده بیریا چیخیب همین سۆزلری تکرار ائنده اهالی پیشهورینین تبریزده اولمادیغینی آنلادی و سونراکی گون میتینقه گلن اولمادی.

من بو اولایلاردان سونرا موعین مودت گیزلی یاشادیقدان سونرا باکییا گلدیم... من باکییا ایچری شهرده الی تودهنین یاشادیغی ائوه کؤچدوم. مای آیینین سون گونلری ایدی، هاوالار آرتیق قیزیشمیشدی. باکیدا اولان فدایی و طلبه

يولداشلاريم چوخو هر گون آخشام اوستو دنيز كناري پاركا چيخبردي. بورا بير نؤوعى جنوبلورارين گوروش يئري ايدى. بير گون علي ايله آخشام اوستو ساحيلدن ائوه گلنده قونشوموز دندى كي، سيزين يولداشلاردان بير نفر گلشيدى، سيزي خبر آلدى. گندنده دندى كي، ائوده اولسونلار ياريم ساعاتدان سونرا گلجگم. بيز ياريم ساعاتدان سونرا قاپيدا م.ح.- نين (مىلى حوكومتى نين) مالىيه نازيري آغايي ايله ميني گورنده تعجب ائتديك، گوروشندن سونرا ايله ميني دندى:

-آغايي آذروغلو، من سيزين دالينيز جا گلشيم، آشاغيدا ماشين گوزله بير، زحمت اولماسا گننين گندك. سونرا دا الين، «يولداش توده، آذروغلو آخشام گنج گلسه داريميين.» - دندى. بو سوزلري ياخشى تانيدىغيم ايله ميني دندى كي اوچون هنج نه سوروشمادان اونولا گندديم. كوچه ماشين وار ايدى، ايجريده آغايي قىيامي اوتوروشدو، گوروشدو. بيز اوتورانان سونرا ماشين حركت ائتدى، يئنه هارا گنتديگيميزي بيلمهديم. ماشين شهردن چيخيب مردكان يولو ايله حركت ائنده فيكىرلشديم كي، يقين «ياشيل باغ»، ا، گنديريك. بلكه تبريزدن تزه گلن وار، گوروش اولاجاق. من سونرادان اويرنديم كي، گنتديگيميز باغ م.ح. باغيروون زوغلونلاردا كي باغى ايميش. بيز اورا چاتاندا حيطه م.ح. نين وزيرلريني، گنتر اللاريني گوردوم. بيريا، م.رحيم، ميرقاسيم، شاعيرلردن ص.وورغون، س.روستم بير طرفه دايانيب صوحت ائيردليلر. گوروشندن سونرا ميرقاسيم ياشان قولاغيم دندى كي، هنج بيليرسن بيزي بو دنيز كناريندا كي باغا نيه توپلاييلار؟ من ديمهديم. او دندى: - «اولجه بيزي آياريب گورون دنيزده باخشيجا ايسلاذيب سونرا ياخشيجا شاللاق ووراجاقلار كي، نه اوچون ووروشمادينيز، ميلتي، وطني قويوب گلدينيز.» البته بو سوزلر ظارافات ايدى. آنجاق م.ح.- اين وزعيرلريني، گنتر اللاريني بير يئره گورنده آدم فيكىرلشير كي، دوغرودان دا بونلارين وطني قويوب قاچماسينا هنج جوره حاق قازانديرماق اولمازدي. آنجاق مساله هنج ده بله دئييلدي، اونلاري تپهن- ديرناغا قدر سيلاحلانميش شاه اوردوسونون قارشيسيني آماق اوچون سرحدده كي جبهه دن زورلا گئري چاغيرميشديلار. نيه؟ بونو موسكوا بيليردي...

قوناقلار حيطه چوخ دا گوزله ملي اولماديلار. قارشيدايي اوتاقدا قاباقدا م.ح. باغيروو، يانيندا آغايي پيشهوري، پادقان، جاهانشاهلو، گنترال كاوييان، گنترال قولايم يحياء، اونلارلا برابر نازيرلر سووننين صدرى تيمور قوليينو و باشقا وظيفه لي شخصلر گدليلر. باغيروو حيطه اونلاري گوزله مين قوناقلارلا تك بهتك گوروشندن سونرا هاميني اوتاغا دعوت ائتدى. اونون قيسا چيخيشيندان بو مجلسين آنجاق تانيشليق معناسي داشيديغي معلوم اولدو. او، ايلك سوزو پيشهوريه وئردى. پيشهوري اولجه يولداشلار آيندان و اوز آيندان ائو صاحيبينه تشكور ائتدى و سونرا حاديه لرين تبريزده بو گون باش وئردى كي شكيلده اولاجاينين اولجهدن معلوم اولدو غونو و مىلى حوكومتين تبريزي ترك ائتمگه مجبور ائيلمه سينين دوزگون اولمادىغيني، حاديه لرين بوگونكو شكيلده نتيجه لنه سيني يئرينده شرح ائتدى. پيشهورينين چيخيشي باغيروون گوزله ديگنين عكسینه اولسا دا، ناراضيلىغيني بوروزه وئرمك اوچون، گورك آغايي پادقان نه دئير - پادقانا سوز وئردى. پادقان پيشهوري كيمي آجي دانيشماسا دا، او دا حاديه لرين بو شكيلده اولماسيندان ناراضيلىغيني بيليردي. سونرا قولايم يحياء فداييلر آيندان دانيشدى. باغيروو مجلسين اونون ايسته ديكي كيمي گنتمه ديگيني، گوروب ايستيقامتي ديشمك اوچون شاعيرلره سوز وئرمك قارارينا گلدي. ايلك سوزو صمد وورغونا وئريب، «يانديريلان كيتابلار» شعيريني اوخوماسيني دندى. آنجاق ص.وورغون شعيرين يانيندا اولمادىغيني و ازير بيلمه ديگيني دئيب عوزر ايسته دي. صمد حتا آياغا قالخب باشقا بير شعير اوخويوب و ساغليق دا دئمك ايسته مه دي. اونون بو حركتي باغيروو مؤحكتموخونسا دا، پرتليگيني بوروزه وئرمه م اوچون سوزو همين مجلسده ايشتيراك ائدن فارس شاعيري ژالعه وئردى. ژاله فارس ديلينده بير شعير اوخودو. شعيري اونونچون ترجمه ائتديلر. سونرا س.روستمه سوز وئردى، سوليمان «تبريزيم» شعيريني اوخودو. سونرا دا اوزونو بيربيايا توتوب دندى، منيم آديما گوندرديگين شعيري بورادا اوخو، قوي مجلسده كي لر انشيتسين. بيربيا شعيري ازيردن اوخودو. باغيروو اونا دندى كي، من سندن بله سيزلتي، عاجز ليك گوزله ميرديم. بيربيا شعيره يازميشدي «تيمورون، چينگيزين ظولمو يالاندي، جسدرل اوستونده تونقال قالاندي...» بو باغيروون خوشونا گلمه ميشدي. آخيردا اوزونو منه توتوب دندى، گورك آذروغلو نه دئير. من آشاغيدا كي 4 مىصراع شعيري اوخودوم:

سن آذروغوسان، مظلومام دنمه،

بو ائل آزادليغين سوراغيندادير.

موباريز ياشاييب، موباريز اولمك

بیزیم بو اۆلكه نین تورپاغیندادیر.

من شعیری اوخویاندان سونرا او دئدی: - البته، موباریز یاشامای، موباریز اۆلمگی باجاریماق لازیمدیر. بیریبایا موراجیعتله دئییلن بو سۆزلرین بوتون مجلسه عایداتی وار ایدی.

مجلس گنجهدن خئیلى كنجمیش قورتاردی. آدمالارین احوالی-روحیه سیندن حیس اولونوردو کی، مجلس گۆزلهنیلن نتیجه نی وئرمه میشدی. ائو صاحیبی نین گیریش سۆزوندن اۆزوندن راضیلیق حیس اولونوردو. او اۆزوده پیشه وریدن بنله ناراضی چیخیش گۆزلهمیردی. پادقانی، قولامین چیخیشلاری خوشونا گلهمیشدی. اوزه وورماسا دا ص. وورغونون شعیر اوخوماسی دا اونا توخونموشدو. بلکه ائله بونا گۆره ایدی کی بیریبانی سیزبلیتلی شعیرینی بهانه اندهرک اونو دا تنقید ائدی. میلی حۆكومتین گننر اللاری دا مجلسده اۆزلرینی مغلوب قوشونون باشچیلاری کیمی حیس ائدیله. حالبوکی، اونلار جبههدن سورغو- سوالسیر گنری چاغیریلیمشیدیلار. جبههدن تبریزه، تبریزدن باکیبا گلملرینین ماهیتی او گونه قدر اونلارا معلوم دئییلدی. بیر سۆزله تانیشلیق، شادلیق اوچون قورولموش مجلس کدرلی نوتلارلا باشا چاتدی. مجلس او آخسام گنجهدن خئیلى كنجنده قورتار دیغیندان من باکیبا یوخ، کاویبان ایله مردکانا گنندیم.

کاویبانین عایله سی شهرده هاوالار ایستی اولدوغوندان شهرده کی ائولرینه كۆچمه میشدیلر. سحر سکینه خانیم منی گۆرنده چوخ سئویندی: - «یاخشی ائله ییب گلیمس، دئییرلر شهرده چوخ ایستیدیر، اینشالله سننتیابر دا بیزیمله بیرگه كۆچرسن» دئدی. باکینین، خصوصن ایچری شهرده کی ائومیزین ایستیزی منی او قدر ناراحت ائتمیشدی کی، من بو تکلیفه اورکدن راضی اولوب شهره كۆچنه قدر اونلاردا قالدیم.

***

مدینه گولگون پیشه وری عایله سینه چوخ یاخین ایدی، هله تبریزده اولارکن او عایله یه گنت- گلی وار ایدی. باکیبا كۆچندن سونرا او، بعضاً منی پیشه وری گیله آپاریردی. من اونلارا گننده هر دفعه او، فیرقه رهبرلریندن، گننر اللاردان پیشه وری ایله صؤحبت ائدیكلرینین شاهیدی اولوردوم. صؤحبت اساسن پیشه وری نین موسکوا یا گننر ایستالین ایله گۆروشمه سیندن اولوردو. هر دفعه ده او، باغیروون، «زنگ ائدیپ دئمیشم، گۆزله یك، خبر گلن کیمی گندرس» و عدیندن عصبی حالدا دانیشیردی. بیر دفعه مدینه ایله من بئنه پیشه وری گیلده ایدیم. گننر ال اذر ایله گننر ال پناهیبان گلدی. بیز دوروب گنتمک ایسته ینده پیشه وری منه دئدی: - سن اوتور، بیزیم میلتن گیزی صؤحبتیمیز یوخدور. صؤحبت موسکوادان گۆزلهنیلن خبردن باشلادی، گننر ال اذر دئدی - «من موسکوادان هنج بیر موثبت خبر گۆزله میرم. قوام موسکوانی اۆز یالان و عدی ایله آلداندى، موسکوا میلی حۆكومتی قوربان وئردی. بیز ده سرحدلری آچیب اۆلكه نی ایشغالچیلارا تحویل وئردیک. من، نچه گون قاباق باغیروولا كنجیریلن گۆروشه قدر یئنی بیر فرمان اولاجاغینا اینانیردیم، آرتیق او اینام دا یوخ اولدو. من ایندی موللا موصطافا بارزانی نین فداییلرینین موختلیف رایونلاردا كولخوزلاردا ایشله مه سینه اعتیراض ائدیپ اۆز آدمالارینی آذربایجاندان آپار دیغینی گۆردوم. بیز ایسه رایونلاردا پایلاندیق، الیمزده کی سیلاح كولونگ و بئل ایله عوض اولدو...» (من آذرین بو آلولو، اعتیراض چیخیشینی دینله دیكجه اونون خالخال دؤیوشونده دوشمن گولملرینه محل قومادان همیشه سنگردن چیخیب فداییلر قارشیسیندا اؤنده گنندیگی حاقدا خبرلری خاطر لادیم...)

آذری دیقتله دینلیمین پیشه وری پناهیبانین نه دئیجه گینی گۆزله ممدن دئدی: - «من ده بیلیرم موسکوادان گۆزله دیگینیز موثبت جاواب گلیمه جک. ایندی بوتون یوللار- ایزلر قارلا اورتولوب، یاخشی اولار کی، نووروز بایرامینا جان گۆزله یك، باهاردا فدایی باشچیلاری و عسگرلرله بیغیشیب سون قارار گلریک. آتالار سۆزودور: «اۆز و بیخیلان آغلاماز.» من گرک تبریزدن چیخمایا دیدیم. دؤیوشده اۆلكم شرفینی ده الدن وئردیک...» س. ج. پیشه وری نین حوضوروندا او آخسام کی صؤحبت بئله قورتاردی...

نووروز بایرامیندا بیر آی سونرا خبر یاییلدی کی، گنجهده و شکیده فدایی دستلری یارانیب تعلیم كنجیرلر. اومیدیمیزی دوغرولدان بو خوش خبر بوتون موهاجیرلرین سئوینجینه سببه اولدو. هامی وطنه قاییتماق حاقیندا دوشونوردو. آنجاق همیشه خوش خبری ایزلیمین بیر آجی خبر ده اولور... بیر گون سئوینجیمیزی- آرزولاریمیزی یاریدا قویان، پیشه وری نین اۆلوم خبری هرهمیزین غلبه ینده اوزون ایللر یاشایان بیر درد اولدو. بو اۆلوم حادیثه سینا اینانمایانلار

داھا چوخ اولدو. چونكي حاديثه نين شرحينه دوزولوب قوشولان روايتلر هنج بير منطيقه اساسلانميردي... رهبرين بو واختسيز، تصادوفن اولومو بوتون غلبهلرده دوعولان اوميددي اوميدسيزليگه چنويردي. اونون وفاتيندان سونرا فداييلر يئنه ده سىلاحي كولونگ و بئل ايله عوض ائتديلر. صادق بادقان صدارت ميزينده اوتوردو، وطنه قاييتماق گوندهليك جاري ايشلرله عوض اولوندو. جمعيتده اولان بو سوسلوقدان «آنتي-پارتيا»، «ليكويتاتور» كيمي جريانلار مئيدانا گلدي. تبريزده ميلى-آزادلىق حركاتيندا فعال ايشتيراك ائدن، ميلى حؤكومت زاماني فيرقه نين تشكىلات ايشلرينه رهبرليك ائيله مين ص. پادقان فيرقه داخيلينده باشلايان جريانين قوربانى اولدو. او، «فيرقهيه رهبرليكده ضعيفليك گؤسترديگي اوچون»، بو آدلا صدرليكدن گؤتورولدى، قولا م يحييا صدر سئچيلدي. بو دگيشيكليك داخيلي ضيديتي داھا دا آرتيردي. اولجه جاوانلار «گنج قوردييا» دسته سي ياراديب وطنه گنديب داخيلده موباريزه آپارماق ايسته ديلر. اونلاري واقونلارلا قازاخستانين «چيمكند» ويلاييتينه گؤندرديلر. سونرا ميلى حؤكومت كؤمگه گلميش افسرلر باكبني ترك انديب موسكوايا گئتدي. حسن نظري اول شرقي بئرلين، اورادان دا غربى بئرلینه گئتدي. ميلى حؤكومتده صدر موعاويني اولموش جاهانشاهلو اولجه موسكوايا كؤچوب، بير مودت اوردا ياشايدان سونرا فرانساي-پاريس شهرينه پناهنده اولدو. بيريا عاييله سيني باكبيا گنيرمك آديلا تبريزه قاييتماق ايسته دي، سيبيره گؤندرديلر. بئله ليكله دگرلي كادرلار سيران چيخاريلدي. فداييلرين باشچيسي قولا م گنجه و شكيدين فداييلري يئنيدين كولخور و سووخوزلاردا ايشه قايئاردى.

ايللر كنجدي، بير گون باكبيا قزئتلرين بيرينده (قزئتن آدي ياديدا نئيلى) حسن نظرين آلماندا چاپ ائتديگي خاطر هسبندن بير پارچا چاپ اولوندو. بو مقاله ده نظري پيشهورينين اولومو حاقيندا اوز مولاخيظهلريني يازميشدي. بير چوخلاري كيمي حسن نظري ده خاطر هسبند پيشهورينين اولومو عادي حاديثه كيمي قبول ائتميردي. پيشهورينين اولومو عادي حاديثه ائتمه يئلردن بيرى ده ميلى حؤكومتين عوضولريندن، باش نازيرين موعاويني جاهانشاهلو او حاديثه دن سونرا آذربايجاندا قالمادي. او، پاريسده اولدوغو واخت غربى بئرلينده اولان «آزادلىق» راديو سونا وئرديگي موصاحيبه سبند ميلى حؤكومت و اونون فعاليتي ايله علاقه دار گؤرديو، داھا دوعروسو ايشتيراكچيسي اولدوغو حاديثهلري اولدوغو كيمي شرح ائتدي. پيشهورينين اولومو ايله علاقه دار اوز شخصي فيكريني ده سؤيله دي و تاريخ بير گون بو شوبه لي اولومون اوزريندن سيرلي پردي آچاغييني دا نئدي. من جاهانشاهلونون آدي چكيلن همن چيخي شيني راديو دا ائشيدندن سونرا پيشهورينين اولومو ايله علاقه دار خالق آراسيندا دانيشيلان سؤزلرين روايت بوخ، حقيقت اولدوغونا اينانديم.

***

موسكوادان باكبيا گليب رسيوبليكادا باغيروون ايشلريني يوخلايان، داھا دوعروسو اونو موحاكيمه ائدن كوميسييانين ايجلاسي اينديكي شهر يار آدينا كلوبدا گنديردى. محكمه زالينا آداملار خوصوصي بوراخيليش ورقه سي ايله گنده بيليرديلر. من 2 دفعه همن محكمه ايجلاسيندا ايشتيراك ائتديم. اونلارين بيرينده حاكيم باغيروو پيشهورينين اولومو ايله علاقه دار سوللار وئردي. باغيروو حاديثه ني او زامان خالق آراسيندا ياييلديغي كيمي ايضاح ائتدي. (پيشهوري گنجه ده كي فداييلري يوخلاماق اوچون گنجه يه گندير، سحر اوردان شكي ده كي فداييلره باش چكمك اوچون گنكرن اونون ماشيني خودا دوشمور. اونولا گنجه يه باشقا ماشينلا گندن قولا م يحييا ايله نوري قوليبنو اونو اوز ماشينلارينا دعوت ائديرلر. هامان ماشين گنجه يولاخ يولوندا قضايا اوغرايير. قضا زاماني ماشيندا اولان 3 نفر هوشونو ايتيرير، پيشهورينين باشي و سينه سي ازيلير. ماشيندا اولانلاردان آنجاق پيشهوري اوزونه گلندن سونرا يولدان گلن ماشيني ساخلايير، اونلاري يئولاخ خسته خاناسينا چاتديريرلار...) باغيروو حاديثه ني ايضاح ائندن سونرا نئدي؛ «يئولاخدان بو خير منه چاتان كيمي يئولاغا وئروليوت ايله حكيم بريقاداسي گؤندرديم، چوخ تأسوف كي، پيشهوري خيلاص ائتمك مومكون اولمادي. من، حتا او قضاني توره دن سوروجونو چاغيريب اونو اوزوم دانيشديرديم. آنجاق هنج بير شوبه دوعوران حال حيس ائتمه ديم»

پيشهورينين اولومون سونرا گنجه ده و شكي ده كي فدايي دوشرگه لري دا يانديريلدي، فداييلر گنري چاغيريليب اوز عادي ايشلرينه گؤندريلدي. بو حاقددا دوشوننده آدام بئله قرارا گلير كي، بو فدايي دستهلري محض پيشهورينين تاكيدي ايله ياراديلميشدي. پيشهوري اولدو، دوشرگه لر ده داغيديلدي. باغيروون او گونكو محكمه ايجلاسيندا ياديدا قالان اونون 2-3 دفعه «مني 4 يئر پارچالاماق لازيمدير» نئمه سي اولدو. فيكirlشنده ايلك نؤوبه ده اونون اطرافينا توپلانميش

اثرمني جلاڊلاريني الي ايله اولدورولن وطن او غوللاريني اولومونه چيخاريلان حؤكلمله اونون ايمضا اتماسي و يا موسكوايا اينانماسي، آذربايجانا، ميلته انده بيله جگيني ائتمه مەسي كيمي سواللار هر بيريميزي دوشوندورور.

محكمه سون ايجلاسيندا چيخاريلان قراردا باغيرون «گوناهلاري» سادالاناراق اونون گولنمه سيني طلب اندير (اصلينده او، روسييانين باشقا شهرينده كي حبس دوشرگه سينه گوندريلميشدي).

آذربايجانين خالق شاعيري، فيلولوگيا ائلملري ناميزدي، -2007جي ايل دنكابر.

كريم كشاورز(1):

سئييد جعفر پيشهوريدن خاطرهلر

1920- جي ايلدن س.ج. پيشهوريني تانيان، «آزير» قزنتي نين نشرينده س.ج. پيشهوري ايله بيرگه چالشميش كريم كشاورزين س.ج. پيشهوري حاقد خاطرهلري ديسكنته يازيلميش، متني مؤلفين وفاتيندان سونرا نعمت لاله اي طرفيندن چاپا تقديم انديلميشدي. س.ج. پيشهوريني ياخشي تانيان و اونولا بير مودت همكارليق ائتميش كريم كشاورزين «سئييد جعفر پيشهوريدن خاطرهلر» باشليقلي يازيسيني كيچيك ايختيصارلا تقديم انديريك.

ك.كشاورز يازير: من سئييد جعفر پيشهوريني گيلان اينقيلابي واختيندان تاني بيرام. او، گيلان ريسپوبليكاسيندا داخيلي ايشلر كوميساري ايدي. حركاتدا توند و اگري خط توتوموشلارين، بعضي «عدالتچي» لرين يانليش حركت لر نين قباغي ني آماقلا «داس عيمارت» آدلانان بينانين بالكونوندان انديگي نطقلر اونملي اولموشدور. او، آغايولر و ديگر بعضي «عدالت» چيلردن فرقلي اولاراق فارس ديليني ياخشي بيليردي. منيم اونولا تانيشليغيم گيلاندا اولسا دا بيرگه امكداشليغيميز «آزير» دن باشلاميش، سونرالار بو امكداشليق درينلشميش و 14-جو مجلسه سئچكيلر هك بيلواسيظه داوام ائتميشدي.

ژورناليستيكا ساحه سينده ستازيم اولسا دا بو ساحه ده من س.ج. پيشهوريدن چوخ شئي اويرنديم. قزنت چيخارتماق، مقاله يازماق، باش مقالني نجه حاضرلاماق، خبرلري نجه ترتيب ائتمكه و س. من اوندان چوخ شئي اويرنديم... چوخلاري «آزير» ي ساتباللي قزنت سايردي. بونا باخمايلاق اونون ساتيشي آز اولوردو، چونكي پوليس رييسي عباس مسعودي قزنتين ساتيشينا و ياييلماسينا هر واسيظه ايله مانع اولوردو. بو جور موناسيبت بعضي مسالهلر ده حيزب تودهيه موخاليف اولدو غوموزا گوره اونون رهبرليگي طرفيندن ده انديليدي.

پيشهورينين مجلسده مانداتي نين تصديقي گيزلي سس وئرمگه قويولاركن مجلسين بي طرف عوضولري پيشهوريه سس وئرديكلري حالدا، حيزب تودنين مجلسده كي فراكسياسينين ايكي عوضو: ايرج ايسگندري و پيشهوري ايله هله زينندان ايختيلافي اولان آرداشس اووانسيان پيشهوريه سس وئرمه ميشلر

ك.كشاورز پيشهورينين مانداتيني رد ائتمك اوچون پرده داليندا كي اويونلاردان خبرسيز اولدو غونو يازير. او، س.ج. پيشهوري ايله همكارليغيني پيشهوري آذربايجانا هميشه ليك گندنه قدر داوام انديرميشدي. 1945-1946-جي ايللرده آذربايجاندا كي سياسي اولاييلاردان كناردا قالدغي ني اعتراف ائدن ك.كشاورز س.ج. پيشهوري ايله دوستلوق علاقه سيني ساخلاديغيني يازير.

ك.كشاورز «آزير» قزنتي نين نشري اوچون موجود چتيليكلردن دانيشاركن قزنتين اوز بيناسينين اولماديغيني خاطرله يادا سالاراق دئيير: «آزير» اوميد نوري نين مودير اولدو غو «داد» قزنتينين مطبعه سينده چاپ انديليدي. اوميد

نوري، منجه پيشهوري ايله هله كاشاندان تانيش ايدي. «آزير» دهكي مقالهرين متبيني پيشهوري و من ترتيب انديرديك. ايكي گنج طلبه كورر نكتوردا بيزه كومك انديرديلر...»

ك.كشاورز داها سونرا يازير: «پيشهوري يه عاييد سوزوم چوخدور. من گرک اونون بير قيسميني دئيم: «او، هوشلو-باشلي، چوخ دوز و اينصافلي آدم ايدي. گومان انديرم كي، بير واخت او، ايرانليلارين باكيذا اولان مکتببنده موعليم اولموش، «عدالت» پارتياسينا عوضو اولدوقدان سونرا موسكوادا عالي ايجتماعي مکتبي بيتيرميش، هم ده ژورناليستيكا اوزره تحصيل آلميشدي...»

س.ج.پيشهورينين زينداندان سونراكي ايللرده مادي وضعيتندن و دولانيشيغيندان بحث ائدن ك.كشاورز دئير: «عومرونون سونونادك دنيه بيلرم كي، پيشهورينين هنج نهبي اولماميشدي، اونون موهنديس شقاقينين اينديكي وليعصر مئيدانينداكي مولكونده كيچيك بير ائوي وار ايدي... اونو دا، گومان انديرم پيشهوري زيندانا اولاركن خانيمي درزليكله الهه انتديكي وسايله آلميشدي. پيشهوري كاشان سورگونوندن بو ائوه قايتميشدي.»

پيشهوري يازيچيليغين موختليف ساحه لرينده چوخ ايستعدالي ايدي. آنجاق اونون و منيم موشرتراك دوستوموزون دئديكي كي، «آزير» ده تكميل چاپ اولموش، زيندان خاطرلريندن باشقا دئمك اولار كي، بوتون يازيلاري تاماملانماميشدي. يوز صحيفه ليك «عدالت پارتياسي تاريخي» و «53-لر»-ه عاييد يازي همين ياريمچيق قالميش ايشلر سيراسينداير...»

«آزير» ايرتيجاع ايله ياناشي توده پارتياسينين بعضي شخصلري طرفيندن ده هوجوملارا معروض قاليردي. بو هوجوملاردان بيرينه ده بهانه او زامان ريزا خانين اولومو موناسيبي ايله س.ج.پيشهورينين «آزير» ده چاپ انديرديكي مقاله اولموشدور. بو حاقدان چوخ سؤز-صوحت اولموش، شايعلر يايلميشدي. ك.كشاورز قئيد اندير كي، پيشهوري ريزا خانين اولومو ايله باغلي يازيسيندا اونو «فؤوق العاده غئيري عادي»، عئين زاماندا «حيله گر» آدم اولانديرميشدي. حيزب تودهنين قزنتلري و آ.اووانئسيان كي، رهبرلري (باشقالاري دا) ايديعا انديرديلر كي، پيشهوري شاه عاييله سينه عونوانلا ديغي «باشساغليغي» مقاله سينده گويا ريزا خاني «داهي» (نابيغه)، «فؤوق العاده شخصيت» اولانديرميشدي. ك.كشاورز بو ايفاده لرين س.ج.پيشهورينين يازيسيندا اولماديغيني و باشقا معنادا ايفاده اولوندوغونو يازير. (آ.اووانئسيان و اونا قوشولان ايران خالق (توده) پارتياسي نين باشقا رهبرلري «باشساغليغي» يازيسين مضمونونو تحريف اتمكله كيفايت نئمهييب، ايران خالق (توده) پارتياسي ايله علاقه سيني 1943-جو ايلدن كسميش س.ج.پيشهوريني ايران خالق (توده) پارتياسي سيرا ارايندان چيخارتماق حاقدان پارتيانين قورولتاينيندا خصوصي قرار قبولو انديرلر - ا.ر.)

ك.كشاورز يازير: «پيشهوري گيلان اينقيلابيندان سونرا بير نئجه آي تهراندا «حقيقت» قزنتيني چاپ انديرميشدي. خالقين و زحمتكش لرين اويانيشيندا بو قزنتين يئترينجه پايي و چوخلو اوخوجوسو اولموشدور. منجه او قزنتي قوام اولسلطنه باغلانديرميشدي. بوندان سونرا پيشهوري «حقيقت» مين موديري اولموش، مرحوم لئسانين نين چاپ انديرديكي «ايران ايقتيصادياتي» قزنتينده اونونلا همكار ليق انديب، مقاله لر يازميشدي...»

آذربايجان دموكراتيك فيرقه سيندن سونرا پيشهوري باكييا گئندي و اونون اولومو ايله باغلي چوخ سؤز-صوحت اولموش، بو حاقدان نئجه كيتاب و درگيلرده يازيلار وئريلميشدي كي: «او، اولوب، يا اولدورولوب؟». پيشهورينين يئنگانه اوغلو داريوش آتاسينين وفاتيندان سونرا باكييني ترك انديب آلمانيايا گئتميش، سونراسيني بيلميرم. پيشهورينين حيات يولداشي، داريوشون آناسي نئجه ايل بوندان قاباق ايرانا قايتندي. پيشهوري عاييله سينه حؤرمه ت قاييل اولان موهنديس شقاق و اونون كييمي دوستلار يقين كي پيشهوري عاييله سينه ياشايش اوچون موعين شراييط ياراتميش اولارلار. بو حاقدان دا معلومات سيزام. بيلديگيم بودور كي، موهنديس شقاق نئجه ايل بوندان اول دونياسيني دگيشميشدي. او، چوخ ياخشي، خئيرخاه آدم و ياخشي موهنديس ايدي و پيشهوريه حؤرمه تي وار ايدي.

ك.كشاورزين پيشهوري حاقدان خاطرلري، تهراندا چيخان «بوخارا» درگيسي نين -1378 جي ايل 2 سايندا درج اولونموشدور.

دوکتور سالامولاه جاويد:

او، زیندانا دا بیر «مکتب» ایدی.

... زیندانی 7- جی کوریدورونداکی کامرالار دولوغوندا اورادا سیاسی محبوسلاردان 2 نفرین بیر کامرادا یاشاماسینا اجازه وئر یلیدی. خوشبختلیکدن آغایی پیشهوری بیر مودت منیمله بیر کامرا یا دوشد.

پیشهوری ایله منیم تانیلیغیم لاپ جاوان یاشلاریمدان اوزو بری ایدی. همده بیز همکندی ایدی. اونولا «ایتیحاد» مکتبیدن، عدالت فیرقهسیندن تانیس ایدیم. موطالیعهنی چوخ سنون، ایتی دوشونن، دؤنمز و بیر قدر ده ائوسویونال آدام ایدی. اونولا زیندان حیاتیونداکی یاخینلیغیم منه اونو داها یاخشی تانیماغا ایمكان وئر دی.

بیزیم قصر-قاجار زیندانیندا یاتدیغیمیز زامان پیشهوری و اونون همفیکرلری احاطهسینده اولماق، اونلارین مفکوره و مبارزه آماللارینی بؤلوشمک دوغروندان عوضسین مکتب ایدی. زیندان نه قدر گرکلی مکتب اولسا دا، اورادا چؤلدهکی آزادلیق، سر بستلیک یوخ ایدی.

ریضا شاه دیکتاتوراسی داها دا آمانسین لاشمیشدی. بئله بیر شر اییطده قصر-قاجاردا محبوسلوق مودتینی باشا وورموش سیاسی شخصلرین تام آزادلیغیندان سؤز بئله گنده بیلمزدی. 1320- جی ایلین اوللرینده (1941- جی ایل مارت) س.ج. پیشهوری، ممی نونهکرانی (دهقان) و بیر نچه نفر منیم یاخشی تانیدیغیم قصر- قاجارداکی زیندان یولداشلاریم حبس مودتلرینی قورتاردیقارینا گوره اونلار دا کاشانا سورگون ائدیلمیشدیلر. زیندان یولداشلاریمین کاشانا گلهمسی و اونلاری ساغ- سالامات گورمگیم منی چوخ سئویندیردی، هم ده قایغیلاریمی آرتیردی. آخی اونلار زینداندان تزه چیخمشیدیلر، من ایسه آرتیق کاشاندا «سابقهلی» (ایستازلی) سورگونده ایدیم، هم ده کئچن بیر نچه ایله بورادا خنیلی آداملا تانیس اولموشدوم، حتا بعضیلری ایله عایله دوستلوقوموز دا وار ایدی. من پیشهورینی بیر مودت ائومیزده ساخلادیم. پیشهوری بیر یئرده اولماغیمیزا سیاسی رنگ وئر یله بیلهجگی احتیمالینی اورتایا کئیردی و اونا باشقا یئرده کیرایه ائتدی. منیم زینداندان چیخیش یولداشلاریملا گوروش و صؤحبتلریم، دئمک اولار کی، مخفی اولوردو، چونکی بیزی بورادا ایزلهییردی. پیشهوری به بیر عطار، مرندی فامیلیالی باشقا بیر دوستوما باققال دوکانی اچماقدا کؤمکلیک ائتدیم. اصلینده بو دوکانلار کاشانداکی آزادخالارین گیزلی گوروش و مشورت یئری ایدی. کاشاندا اولارکن پیشهوری بئینخالق وضعیت، ایرانین داخلی سیاسی دورومو، بیز آزادخالارین وظیفهسی حاقدا، دئمک اولار کی، هر گون صؤحبت ائدیر، مولا حیظه و فیکرلرینی بیزیمله بؤلوشدوروردو.

بئینخالق وضعیتین کسکین لشمهسی، ایرانین داخلی سیاسی دورومونون گوندن- گونه مورکبلشمهسی ایله علاقه دار س.ج. پیشهورینین فعالیتی آرتیر و اطرافداکی یولداشلارا گلجهکده هانسی پروگرام اساسیندا حرکت ائدهجکلرینه دایر اؤز تؤولوصیهلرینی وئریدی. البته، بو ایشلر سون درجه مخفی و کاشان پولیسینین نظارتیندن اوزاق مکاندا گورولوردو. پیشهوری ایرانین گلجهگی حاقدا اؤز مولا حیظهلرینده ایرانی هر شئیدن اول پهلوی دیکتاتوراسیندان خیلاص ائتمگی و اولکده دموکراتیک بیر موحیطین یارادیلماسینی، ایران اراضی سینده یاشایان بوتون خالقلارا آزادلیق وئر یلمهسینی، اونلارین تاپدالانیب یوخ اولموش حوقوقلارینین قایتار یلماسینی خصوصی اولاراق قئید ائدیدی. پیشهورینین دوشونجهلرینده آذربایجانین طالعی، اونون گلجهگی خصوصی وورغولانیردی. او، هم زیندانا، هم ده سونرالار، همیشه دئییردی کی، «آذربایجانین اؤز دردلری وار، اونا آنجاق میلت اؤزو علاج ائتمهلیدیر». ستارخان، خیابانی حرکتلاریندان ایفتیخارلا دانیشارکن بو حرکتلارین مغلوبیتینده ایران ایرتیجاعسی ایله یاناشی و اوندان داها چوخ خارجی موداخیلهچیلرین شیطانین رول اوینادیغینی خاطرلادیردی.

عموميته، اونه دئيه بيلرم كي، بيز آذربايجانا دؤننه قدر بورادا گؤره جگيميز ايشلرين جيز گيلري، سياسي حركت خطي رحمتليک پيشهوري طرفيندن اطرافلي و آغلاباتان سوييهده موعينلشديريلميشدي. بونا گؤره پيشهوري اطرافينداكي سياسي قووولر آذربايجانا دؤنن كيمي نه ايش گؤره جگيني، هانسي مراما قوللوق ائده جگيني و بو يولدا نه كيمي انگل و مانعمرله راستلاشاجيني، وضعيتدن چيخيش يوللاريني دئمك اولار كي، اولجه دن بيليرديلر.

آذربايجانداكي حركاتا پيشهوري طرفيندن اولجه دن وئريلميش تؤولصيهلر موباريزه نين سونراكي مرحله سيند، خصوصن «21 آذر» نهضتي نين غلبه سينده چوخ اهميتلي اولدو.

پيشهوري زيندانان چيخديغي ايلك گوندن عموم ايران آزادليغيندا ميلي طولمه قارشي موباريزه نين اؤن جرگه يه گنيردي. او اؤز فيكريني آيدين و قطعي بيان ائديردي كي، ميلتلرين حقوق برابرليگيني قبول ائتمه ينلره، ميلي طولمو كؤلگه يه چكلرله اونون سويو بير آر خدا گنتمه يه جك. بو مساله ايلك گوندن پيشهوري اطرافيندا توپلاشانلارلا ديگر «آزادياخلار» آراسيندا حيدي ايختيلافا سبب اولدو. پيشهورينين «آزير» ده كي مقاله لر ينده بو سبگيده اولان موباحيئه و ايختيلاقلار روزنامه نين (فزنئين) گونده ليگينه چنوريلدي. 1320-1323 جو ايللرده (1941-1944) تنه رانداكي سياسي موحيطده مئيداندا اولان «حيزبي توده يي ايران» (ايران خالق پارتيا سي)، «ايتيحاديه يي كارگران و زحمتكنشائي ايران» (ايران فهله و زحمتكنشلرين همكارلار تشكيلاتي) و ديگر موترقي بيرليك، تشكيلات و جمعيتلرده توپلانميش عوضولر ايراندا آزادليق و دموكراتيا او غروندا موباريزه ده بؤيوك زحمت چكميشلر. اونلارين سيراسيندا «آزير» موقعبنده دورانلار آز دئييلدي و بونلارين چوخو دا آذربايجانليلار ايدي.

تنه رانداكي سياسي موحيطده فعاليت گؤسترن تشكيلاتلاردا، او جومله دن «توده» رهبرليگينده ايراندا ميلي مساله يه موناسيبنده يانليش موقعبين دوزلمه ديگيني گورن پيشهوري تنز- تنز بو سؤزلري تكرر ائدردي: «دئيه سن، بونلارلا بيزيم سويوموز بير آر خدا گنتمه يه جك». من اونون آغزيندان چيخان بو سؤزلري دفعه لرله ائشيتيمشم.

آغايي پيشهوري هميشه ليك آذربايجانا سياسي ايشه گنتمه يه گنيدن «آزير» ي ايداره ائتمگي دوستلارينا تاپشيردي. آذربايجانداكي حاديه لر مونظم ايشيقلانديرما قدا «آزير» ين تايي-برابري يوخ ايدي. «آزير» ده كي سون گوروشده فيرقه نين آدي، مرام و مقصدي، هدف، هانسي قووولره سؤيكنه جگي، سياستي، بير سؤزله، هر شئي موزاكي ره ائيلدي. سونرا او، بير قدر كنجديكن سونرا من ده تبريز گنتمه يه جك. آذربايجاني بؤيوك تلاتوم گؤزله ييردي.

علي توده:

پيشهوري اولدوغو كيمي (خاطيره ايختيصارا وئريلير)

سئييد جعفر پيشهوري باكيذا ياشاياندا شهره آز-آز چيخاردي... ساده گنيردي. هنج بير علامتي ايله باشقا اداملاردان سئچيلمزدي. اوزو ده بييادا گزردي. حالبو كي، خارجي ماركالي ماشيني وار ايدي. او ماشينلاردان بيريني س.ج. پيشهوري يه ميلي حؤكومت وئر ميشدي. بيريني ده فداييلر اؤز پوللاري ايله آليب اونا باغي شلاميشلار. او، ماشينلارا مينمزدې. مينمگه مجبور اولاندا دا قيسيلاردي. بو ماشينلار يولدان كئچنلرين ماراغينا سبب اولاردي... پيشهوري بو وضعيتدن ناراحات اولاردي.

1947- جي ايلين ايستي ياي گونلرينين بيرينده من يازيچيلار ايتيفا قيندان او ه گليرديم، يولدا اونولا راستلاشديم، او دا دئيه سن اورا گنيردي. اورادا پيشهوري يه بير اوتاق آيبر ميشلار. او، نه ايسه يازيردي. دئيه سن، 1941-1946- جي ايللرده جنوبي آذربايجاندا تلاتومه گل ميش ميلي-آزادليق داغالار ينين اونودولماز لؤوحه لريني قلمه آليردې. دو غروسو من بو گوركملي ايتيلا بچي نين گنيمينه باخاندا كؤور مليرديم. باشينا پاريسون كئپكا قويموشدو، اگنينه او جوز پارچادان

يونگول كوستيوم گنيميشدي. بلي، او، گنيمى ايله ده ماراغا سبب اولماق ايسته ميريدي. من س.ج. پيشه ورينين اوزونه باخديم، سانكي قفيل آيريلغين نيسگيليندن كيشى نين اوزو آيازيميشدي، بياض اوزو داها دا آغارميشدي. بو آزادلىق باهادورونون اوزو اوز خالقى نين يانيندا هميشه آغ ايدي. ايندي ايسه گننيس آلنينا ايكي درين قيريش آچلميشدي: بيري وطندن آيريلغا اوزانان يول، ديگري آيريلقدان وطنه قايدان يول... ايندي س.ج. پيشه وري بو آيريلقدان وطنه قايدان يول حاقيندا دوشونوردو.

يادىما تبريز دوشدو. تبريز راديو سونون آچيليشي اوچون ج. جاهانگير وون يازديغي مارشي چالينماميشدان اول باش نازير اونون متيني ايمضالامالى ايدي. پيشه وري ايمضالاماميشدان اول گولو و ج. جاهانگير وون دندي: سيزين بسله ديگنيزي زمان ايمضالاييب تصديق ائديدير. دونيادا زاماندا عدالتلي ايمضا اتان يوخدور، داها منيم ايمضامانه احتياج واردي؟

... تاسو فلر اولسون مىلى حؤكومت ياشايا بيلمه دي. يوخ! ياشاماغا قويماديلار. يوخسا مىلى حؤكومتين ياشاماغا ايقتيداري دا، باجاريغي دا، لياقتي ده وار ايدي.

دئيبيرلر، مىلى حؤكومتين طالعي حل اولوندو غو گونلرده س.ج. پيشه وري تئز- تئز آرازين او تاييندا كبلارا موراجيعت ائديرميش، كؤمك ايسته ييردي. لاكين...

مير جعفر باغيروولا سون گوروشده م. باغيروو ايستانلنين بو يروغو اساسيندا س.ج. پيشه ورييه صولح نامينه شاه قوشونلارينا موقاويمت گؤستر مەمگي، سيلاحي يئره قويماعى، لازيم گلرسه بو تايا كنجمگي مصلحت گورور. س.ج. پيشه وري م.ج. باغيروولا راضيلاشمير. باغيروو بوندان عصبي لشير و س.ج. پيشه ورييه: آخي سيز كيمه آرخالانير سيز؟- دئيبير. س.ج. پيشه وري غورولا: «بيز ايران خالقلا رينا - شاه سلطنتى نين باريشماز دوشمني اولان فارسلا را، كوردلر، توركلر، تاليشلارا، عربلر، آسورولا آرخالانير ديق... بيز شاه قوشونلاري تركيبينده يو كسك روتبيلي ميلتي سئور ظايبطلره آرخالانير ديق. بيز سووتلردن هر هانسي بير كؤمك گؤستريلمه سيني گؤزلمير ديك. بيزيم ايشيميزه قاريشماسايديلار بئله ده اولماز...»

بئري گلميشكن دئيبم كي، س.ج. پيشه وري تيريزده يازيب «آذربايجان» قزئتنده چاپ ائتديرديكي اولدو- اولولو مقاله رينده تبريزين تئهرانا شاهليق طولموندن نيجات وئرمگه قاديير اولدو غونو دفعه لرله بيلديرميشدي، اوزو ده غورولا، فخرله، ايناملا بيلديرميشدي!

موباريز، ايگيد، جفاكش اينسانلار وطنين، خالقين، اينقلايين طالعي نين حلينده نجه بؤيوك سهولره يول وئر يلد يگني يانا- يانا دويورلار. آنجاق اتالار دئيبم «سونراكي پئشمانچيلىق فايدا وئرمن». آذربايجانا اولان ظولم آرتيق اولموشدور، اوزو ده بو ظولمون تايب بشريت تاريخينده چيراق ندير، هنج گونشله ده تاپيلماز.

يادىما بير احوالات دوشدو: 1947- جي ايلين اوللري ايدي. فيلارموننيادا بيغينچاق وار ايدي. من د، اشيق حوسئين جاوان دا او بيغينچاغا گنتميشديك. بيغينچاغين سونوندا فواينده م.ج. باغيروو و س.ج. پيشه وري ايله اوزبهوز گلديك. م.ج. باغيروو و س.ج. پيشه وري ايله سالاملاشديق. اونلار بيزي سورغو- سوالاتا توتدولار... «انشيتيمشم فداييلريميز منشهلرده حربي تعليم كنجير، گلهجك دؤبوشلره حاضر لاشيرلار. دوغور دور مو؟» - دئيه من س.ج. پيشه وريدن سوروشدوم. س.ج. پيشه وري معنالي- معنالي: بلي- دندي. سيز شاعيرلر ده فداييلريميزي گلهجك غلبه يه روحلانديران شاعيرلر ياز مالميسيز...

من حرارتله: شاعيرين بيرنجي وظيفه سي، بلكه ده بورجو يازماقدير. من حاضر!- دنديم. سونرا صميميته خوداحافيتلشيب آيريلديق. سن دئمه بو رهبرله سون گوروشوموز ايدي...

بير گون دهشتلي خبر او تايدان بو تايا كنجميش بوتون سياسي موهاجيرلري سارسيتدي. دئيبير ديلر كي س.ج. پيشه وري منشهلرده حربي تعليم كنج فداييلره باش چمگه گنركن بولدا ماشيني قضايا اوغراييب... قزادان خسارت آلانلاري خسته خانايا آپارييلار. س.ج. پيشه وري اوزرينده جراحيه عملياتي آپاريلان زمان تاكيدله باكدان

قارداشی نین چاغیر یلیب گتیر یلمه سینی ایستهر کی، او دا عملیاتدا یاخیندان ایشتیراک ائتسین (س.ج.پیشهورینین قارداشی میر سلیم باکیدا جراح-حکیم ایشله بیردی-ا.ر.)

س.ج.پیشهورینین قارداشی گلیر، لاکین اونو یانینا بوراخمیر لار. دانیشیر لار کی، س.ج.پیشهوری سون نفسده: قوامین ائوی بیخیلسین! - دئییب، گۆزلرینی ابدی یومور.

آذربایجانین خالق شاعیری. علی توده. خاطیره نین تام متنی اوچون باخ: «ارمغان آذربایجان» نومه 60، 16 آذر، آذربایجان غربی، نهمده 1383 .

س.ج.پیشهوری. ا.خامیی نین «خاطیره لر» ینده

دوکتور انور خامیی «قصر قاجار» زیندانینا سالیمیش مشهور «53-لر» دندی. او بیر مودت س.ج.پیشهوری ابله عئین اوتاقدا (کامنادا) زیندان حیاتی یاشامیشدی. س.ج.پیشهوری حاقدا بعضی دوشونجه لرینی او، اوزونون «اللی اوچ نفر... و اوچ نفر» کیتابیندا وئرمیشدی .

بیز. ا.خامیی نین کیتابیندان س.ج.پیشهوری حاقیندا وئریمیش پارچالاردان بیر قیسمینی اوخوجولارا تقدیم اندیریک .

«...قاییداق اصل مسالیه. دندیگیم کیمی، قصرین (حبسخانانین) کؤهنه دوستاقلیلاری آراسیندا دئییشمه و موباحیته لر وار ایدی. مثلا، آرداشس، ایستالینین قئید-شرطسیز طرفداری، یوسیف ایسه ایستالینین موخالیفی ایدی. آرداشس دئییردی کی، «یوسیف تروتسکیست دیر، تروتسکی طرفدار دیر». لاکین اصلینده نه آرداشس ایستالینیزمدن، نه ده یوسیف تروتسکیزمدن بیر شئی بیلیمیر دیر. پیشهوریدن باشقا، بوتون قدیم محبوسلارین بو حاقدا نظری بیلک سویه لری آشاغی ایدی ...

کوتوودا (کومونیست اینتئرناسیونالی مکتبی) تحصیل آلمیش آرداشس و کؤهنه دوستاقلیلارین بیر قروپو سوونت ایتیفاقینا حقیقتن پرستیش اندیردیلر. اوندان اولان هر شئی دیگر اؤلکلرده اولانلاردان داها یاخشی و عالی ساییردیلر. چاتیشماز لیلقلاری کیمسه نین دیله گتیرمه سیندن راضی دئییلدیلر .

لاکین پیشهوری اونلاردان فرقلنیردی. اونلاردان هم ساوادی، هم ده سیاسی ایستازی چوخ ایدی. اونلاردان فرقلی اولراق، پیشهوری حبسخانادا سیاسی موباریزه نی قاباتماق و پولیسله ال بهیاخا اولماغین طرفداری دئییلدی. پارتیبالار و سیاسته عایید معلوماتی یوسیف و آرداشس قات-قات یوکسک ایدی... او زینداندان اولدوغو اون ایل مودتینده بلکه بیر دفعه اولسون بئله داخیلی قایدا-قانونو پوزمامیشدی. بو جهت اونونلا موخالیفت اولان یوسیف و آرداشسین خوشونا گلیمیردی و بونا گوره اونو ضعیف، قورخاق و اوپورتونیست آدلاندیریب، حتا پولیسله علاقه ده اولماسینی ظن اندیردیلر .

گویا بیر گون پیشهوری زینداندان عصبی لشیب آرداشسه دئمیشدی: «آرتیق-اسکیک دانیشما. آچارام ساندیغی، تۆکریم پامییغی». آرداشس ده بو سۆزو بئله یوزوردو کی، او هدمه بیر کی، اونلار حاقدا مخفی سیرلری آچیب پولیسه دئیجهک. منجه پیشهوری بو سۆزو دئمکده مقصدی اوندان عیبارت اولموشدور کی، آچارام آغزیمی و سیزین ائتدیگینیز بوتون سهولری و چبخارتدیغینیز اویونلاری اوزونوزه دئیرم. آرداشسین دندیکلرینی حتا دوغو حساب ائتسک بئله، بئنه گۆرریک کی، پیشهوری هئچ بیر سیری پولیسه دئمهمیش و بئری گلنده اونون قارشیسیندا موعین قدر موقاویمت ده گۆستریمیشدیر. بئله اولماسا ایدی او دا پولیسه تسلیم اولوب، دیلیندن ایلتیظام وئرن اونلار جا باشقا لیدرلر کیمی داها 10 ایل زینداندان قالماددی. پیشهوری حبسه اولدوغو اون ایل مودتینده اوراداکي های-کویدن و چکیشمه لردن کناردا دورااق هئچ بیر نالاییق ایش گۆرمه دی. نه پولیسه سیر وئردی، نه ده قئیری-اخلاقی حرکت ائتدی. بلکه ده پیشهورینین

«گوناھي» اؤز شخصيتي نين مستقل ليگيني قورويوب ساخلاماسي اولموشدور. من اونونلا حبسخانادا بير كامئرادا قالدغييم سون بير ايلده اوندا قورخاقلق و احتياتسيزليق ايزيني گورمهديم ...

پيشهورينين سوونت ايتفاقينا و ايتالينه موناسيبي نه آدائشسين، نه ده يوسفين كي كيمي دنيلدي. ظاهرين اودا آدائشس كي مي سوونتلر بيرليگينه و اونون بوتون ايشلرينه موثبت باخيردي. لاکين آدائشسين سوونت ايتفاقينا اولان داخيلي اينامي، صميمي غلبه دن اونو سئويب و اونا پرستيش انتمهسي پيشهوريده يوخ ايدي .

ياخشي خاطر لايبرام، او زيندانا اؤز خاطرلريني سؤيله رکن کومينترنده كي بير احوالاتي بيزه دانيسيردي. او، دنيردي كي، سوونتلر ايرانلا 1921- جي ايلده باغلانان موقايله دن سونرا ايران کومونستلرينه کومگي دايانديردي. ريزا خانين ديکتاتورلوق سيياستي ايسه اولکده آياق توتماقدا ايدي، «حقيقت» قزنتيني باغلاديلار، بيرليکلره باسقيلار و تضيقلار آرتدي و حبسلر باشلاندي. بنله بير شراييطده من ايراندا كي وضعيتي اونلارا چاتديرماق و کومک آلماق اوچون سوونت ايتفاقينا گتتيم. او، نقل انديردي كي، چوخ چتيليك و ازيتلردن سونرا اؤزومو موسکوايا چاتديرديم. اورادا هانسي قاپيني آچدیمسا موثبت جاواب آلا بيلمهديم. دؤولت رهبرلري اونو صلاحيتلي پارتيا اورقانلارينا گوندرير، پارتيا اورقانلاري ايسه کومينترن، کومينترن ده اونو «ياخين شرق» بولمه سينه گوندرير. «ياخين شرق» بولمه سينين رييسي ايسه «کيتاي قورودسكي» آدلي بير شخص ايميش. بو غريبه آدين قيرخ نچه ايلدن سونرا دا منيم ياديمدا قالماسينين اساس سببي پيشهورينين اونون آديني غضبلي وورغو ايله دنمه سي ايدي. پيشهورينين دنديگينه گور، او، بير نفر فير يلداجچي و بوروکرات آدام ايدي. يهودي منشالي بو آدامي آنجاق وظيفه و توتدوغو رهبر موقعبي ماراقلانديريردي. اونون باشقا بير آدي دا وار ايدي. اينقيلابدان سونرا آديني ديشيب يوز فايز موسکوا منشالينه اويغون گلن بو فاميليانين قبول انتميشدي. «کيتاي قورودسكي» موسکوانين اساسن فهله ر ياشايان محله سي ايدي. او بو آدي سئچمکله اؤزونون روس و فهله منشالي اولدوغونو گؤستر مک ايسته ييردي. بنله بير آداملا پيشهورينين نه انديگيني سوروشماق ياديمدا قالماييب. فقط اوندان سوروشدوم كي، «دوغرودان کومينترنده بنله شخصلر اولوب»؟ او، ايسه جاوابيندا: «اوندان پسلري ده اولوب!». بنله اولان تقديره من دوشونوردوم كي، بس نه اوچون پيشهوري سوونت ايتفاقيني مودافيعه انديب و اونا وفادار ايدي؟ منجه بو سوالين جاوابي او ايدي كي، اونون آپارديغي موباريزه ني حيمايه انتمکدن اؤترو باشقا بير سؤيکنه جک يوخ ايدي .

بير چوخ باشقا کومونستلر كي مي پيشهوري ده دونياني ابيكي قوطبه بؤلوردو. بير طرفه اينگيلتزه و باشقا ايمپئر يالستلر، ديگر طرفه ايسه سوونتلر ايتفاقينين اولدوغونو سؤيله ييردي. سؤيکنه جک اوچون اورتا خطين اولماديغيني دنيردي. ايمپئر ياليز مين اسار تينه دوشمه مک اوچون سوونتلري دستکله مکدن باشقا يول يوخ ايدي ...

ديميتروو، تيتو، مائو تسه دن، جونن لاي، قرامشي و تولياتي كي مي مارکسيستلر حقيقت ده موسکوا سيياستچيلرينه آلدانميشلار ايدي. اونلار زينويفلرين، بوخارينلرين و باشقالارينين سيياستينه قوربانليق اولدوغونو بلکه ده هئچ بيلميرديلر؟! اگر بيليب اؤز اعتيراضلاريني بيلدير ميشديلر سه اوندا بو دنديکلر يميز دن باشقا بير دليل چيخير ... تيتو و مائو حاکيمته چاتيب و ايمپئر يالستلردن قورخو اولماديغيني بيلندن سونرا سوونتلر بيرليگينين قارشيسيندا دايانيب، اونونلا موخاليفته قالديلار. هر حالدا منجه پيشهوري ده بنله بير تفکوره ماليک آدام ايدي.»

حوسنين جيدي:

ایمکانیم اولان تقدیرده پیشه‌سوری حاقدا چوخ یازاجام

عادتن هر بیر شخصیت حاقیندا خاطره یازماق ایسته‌دیکده همین شخص ایله ایلک دفعه نجه و هارادا تانیس اولماق یادا دوشور .

میر جعفر پیشه‌سوری ایله من ایلک دفعه 1943-جو ایله ایرانین اون دورد دؤره مجلس سئچکیلرینه حاضرلیق گونلرینده تانیس اولدوم. او گونلرده پیشه‌سوری تبریز اهالیسی طرفیندن مجلس نوماینده‌لیگینه نامیزد وئرلمیش ایدی. او، اوز سئچیلری ایله گوروشمک اوچون تبریزه گلیمشدی .

طراوتلی یاز گونلریندن بیر ایدی. بیز، آذربایجان کارگرلر ایتحادیه‌لری مرکزی شوراسینین دعوتی اساسیندا م.ج.پیشه‌سورینی فهله کلوبونا دعوت انتمیشدیک. من او واختا قدر پیشه‌سورینی گورمه‌میشدیم. اونو، یالیز «آزیر» قزنتینده نشر اولان مقاله‌لری ایله تانی‌بیریم. من خیالیمدا پیشه‌سورینی ایران ضیالیلاری اوچون سجبیه‌سوری اولان یاخشی گنیملی، تشخوصلو، بویلو-بوخونلو بیر آدم کیمی تصور اندیردیم. گوروشو تشکیل انتمک اوچون تعیین اولونموش فهله نوماینده‌لریندن بیر پیشه‌سورینین گلمه‌سی خبرینی بیزه چاتدیردیکدا، من دیگر شورا عوضولری ایله بیرلیکده اونو قارشیلانماغا گنتدیک. مشدی کاویان، میررحیم ویلایی، میرمه‌دی چاوشی ایله بیرلیکده الینده کؤهنه پورتقل اولان، ساده گنیملی، اورتا بویلو بیر شخص ایله راستلاشدیق. سالاملاشدیقدا سونرا میررحیم ویلایی بیزی الینده پورتقل اولان شخص ایله تانیس اندیب: آغایی پیشه‌سوری ایله تانیس اولون دندی و سونرا اوزونو پیشه‌سوریه توتوب بونلار «شورایی موته‌دنین اجراییه هیاتی‌نین» عوضولریدیرلر - دندی .

من پیشه‌سورین باشقا گنلرین هامیسینی تانیدیغیم اوچون اساس دیقیمی الینده پورتقل اولان شخصه یونلتدیم. او، چوخ ساده بیر ژورنالیستی خاطرلادیردی. حساس و جیدی باخیشلاری ایله هامییا دریندن دیقیت یئتیریدی .

گوروش زامانی ویلایی پیشه‌سورینین کئچدیگی اینقیلابی مباریزه یولوندان، ریضا خان زیندانی‌دکی محبوس حیاتیندان، ماهیر ژورنالیست و ایجتیماعی بیر شخصیت اولماسی حاقیندا دانیشدی. من گوزومو پیشه‌سورین چکمیردیم. ویلایی دانیشدیجا حیس اندیردیم کی، پیشه‌سوری اونو تعریف انتمکدن خوشو گلیم و ناراحتدیر. او، بو تعریفلرین تکرار اولونماسی اوچون ویلایی سوزونو قورتاران کیمی اوزو آیاغا قالخیب دندی:

«آغالار، قارداشلار! موته‌د قوشونلارین ایرانا گلمه‌سیله ایستیدادین زنجیرلری قیریلدی، بیز ده ریضا خانین زیندانیندان خیلاص اولوب اوز سیاسی فعالیتیمیزی داوام اندیرمگه ایمکان تاپدیق. کئچمیشدن فرقلی اولراق ایندی دئیهمس مجلسه سئچکیلر بیر قدر آزاد کئچیریله‌جک. بئله اولسا چوخ گومان کی، خالقین حقیقی نوماینده‌لری ده مجلسه یول تاپا بیلسین. لاکین ایرتیجاج و دؤلت بوندان چوخ قورخور. بونون اوچون ده آزاد سئچکینین قاباغینی آلماقدا اوترو موختلیف حیله و یاراماز ایشلره ال آتیرلار. بیزیم ده او میدیمز خالقا و زحمتکشلره‌دیر. من امینم کی، تبریز اهلی بیر نفر کیمی سئچکیده شیرکت انده‌جک و کیمه سس وئرهمگینی اوزو مو عین انده‌جکدیر. آنجاق بیر مسالهنی بو باشدان دنمک ایسته‌بیرم کی، تشکیل اولجاق ایران مجلسیندن موته‌د نتیجه گوزله‌میرم. من و دیگر باشقا آزادیخواه شخصلر بو مجلسه یول تاپا بیلسک ده ایمپئریالیستلردن آسیلی اولان ایران حوکومتی بیزیم قاباغیمیزی کسمگه، سسیمیزی بو غماغا چالیشاجاقدیر. هر حالدا مجلسه یول تاپدیغیمیز تقدیرده اونون تریبوناسیندان ایستیفاده انتملی‌بیک. بیز دوشونجه‌لریمیزی ایستک و طلبلریمیزی مجلسین خیطابت کورسوندن سسلندیرملی‌بیک. بونون بویوک اهمیتی واردیر

«ایران ایرتیجاج‌سی‌نین مجلسده اوینادیغی اوین، مجلس حاقدا پیشه‌سوری دوشونجه‌لرینی و قاباغی گورمک قابیلیتی‌نی تصدیق انددی. تبریز اهالیسی 16 مین رای ایله میرجعفر پیشه‌سورینی ایران مجلسینه نوماینده سئچمسه ده مجلسده‌کی ایرتیجاجی دایرلرین کؤمگی ایله اونون اعتیبارنامه‌سی رد اولوندو. آذربایجان خالقی‌نین سسی نوبتی دفعه بوغدورولدو .

منیم پیشه‌سوری ایله ایکنجی گوروشوم آذربایجان دموکرات فیرقه‌سینین تشکیل اولدوغو گونلرده باش وئردی. 12 شهر یورده فیرقه‌نین تشکیلی حاقیندا مشهور موراجعتنامه یاییلدیقدا سونرا آذربایجان کارگرلر ایتیفاقینین مرکزی

شوراسي فيرقهين رهبرليگيني قبول ائتمک بارهده تاريخي بير قرار چيخاردي. همين قراري فيرقهين موسيسلر هنياتينه رسمي شكيلده تقديم ائتمک اوچون اوچ نفر دن عيبارت هنيات سنجيلدي. بو هنياتين ترکيبينه پشمينه کارخاناسينين نومابندهسي عابباسعلي زونوزي، کلکتهچي کارخاناسينين نومابندهسي ابراهيم ابهرده و بير ده من داخيل ايديم. يئني تشکيل اولموش فيرقهين دفتر بو زمان تبريزده مشهور ميرزه حسن قره حمامي نين اوستونده، کيچيک بير اوتاقدا يئرلشيريدي. بيز گتيرديگيميز قراري پيشهوريبه همين اوتاقدا تقديم ائتديک. گوروش زاماني او، دندي: - سهو ائتمير مسه سيزينه بير دفعه ايتيهاديده (همکارلار بيرليگينه) گوروشموشوک. من او زمان ايران مجلسينه ناميزد گوستريليمشديم. يادينيزدا اولسا من اوندا دنديم كي، سنجيله جگيم بو مجلسدن هنج بير نتيجه گوزلميرم. انجاق ايندي سيزه تام اينملا دئيرم كي، يئني تشکيل اولموش آذربايجان دمورات فيرقهينه چوخ اوميدلر بسلهيميرم. بو فيرقهيه جمعيتين موختليف صنيف و زومرلري عوضو اولاجاق. خالق بيردفعه ليک بيلمه ليدير كي، تهران بيزه هنج وخت هنج نه وئرمه يه جگدير .

بيز اوز حاقيميزي زورلا المايبيق !!

من ميرجعفر پيشهوري ايله 21 آذر نهضتي گنجه سي ده گوروشومشم. همين گنجه تبريز اوزوک قاشي کيمي هر طرفن اطراف کندلر دن گلن فدائي دستلري واسيطه سيله موحاصيره آلينميشدي. پوليس و ژاندارم دستلري شهر ايجريسينه خالق طرفيندن ترک سلاح انديلميشدير. اوردو حيصه لري امره موننتظير حالدا اوتورسا دا شهر «نول» آدلي سيلاحي قوومرلرين ايلنده ايدي. آخسام ساعات 8-ده مني مرکزي کوميته چاغيرديلار. مندن باشقا 9 نفر ده گيزلي سيلاحي دستلرين باشچيلاري اورا دعوت اولونموشدو. قولامريضا ايلهامي و ميررحيم ويلايي پيشهورينين يانيندا ايديلر. اونلار چيخيدقدان سونرا پيشهوري بيزيم هاميميزي بيرليکده قبول ائتدي. بيز سيلاخلاريميزي تحويل وئريب ايجري گيرديکده پيشهوري آياق اوستده تئلفونلا دانيشيريدي. او، چوخ عصبي حالدا دئيريريدي: - آغايي ديرخشاني (سرتيب ديرخشاني او وخت تبريزده كي سيلاحي قارنيزونون باشچيسي ايدي) سيز باشا دوشون كي، ايندي موحاصيره سينيز. ياخشي اولار كي، قارداش قاني توکولمه سينه يول وئرمه سينيز. تبريزده نيظاميلر دن باشقا بوتون سيلاحي قوومرلر تسليم اولموشلار. مرکزي کوميته مني بو بارهده سيزينه دانيشيق آپارماغا مأمور ائتميشدير. اون دقيقه دن سونرا سيزين يانينيزدا اولاجام ...

تئلفون دستگيني پيشهوري بيره قويدقدان سونرا بيزه دندي: تبريزده 8 پوليس منطقه سي واردير. سيز هر بيرينيز بير منطقه يه گنديب ناحيه لري تحويل المايسينيز. سرتيب ديرخشاني تسليم اولسا داها هنج بير وروشما قورخوسو بوخوردور. احتياطي اولمالی سينيز كي، شهرده پوز غونچولوق و غارت حاللاري باش وئرمه سين. عكس تقديرده دوشمنلر يميزين اينه باهانا کنچيب بيزي غارتجي آدلانديرارلار. 21 آذر گنجه سي تبريز سيلاحي قوومرلري موقاويمتسيز اولراق تسليم اولدولار. همين گنجه سيلاحي خالق دروژينالاري (کونوللر) شهرين امين-امانليغيني قورودولار. پيشهورينين دوزگون تدبيري نتيجه سينده تبريزده هنج بير پوز غونلوق حالي باش وئرمه دي. بعضي يئرلرده خيردا توقوشمالار باش وئرديسه ده اونون درحال قارشيسي آليندي .

آذربايجان همکارلار ايتيفاقي مرکزي شوراسينين اورقاني «غلبه» قزنتي نين رنداكسياسي هنياتينده م.ج.پيشهوري ايله گوروشوموز منده داها درين تاتورات ياراتميشدير. همين قزنتين تشکيلي موناسيبتيله پيشهوري رنداكسياسي هنياتي عوضولريني قبول ائتديکده بيلديريدي كي، بو قزنتين مقاله لريني اساسن فهله موخبيرلري يازماليدير. بونا گوره او، بيرنجي نؤمره نين باش مقاله سيني يازماغي منه حواله ائتدي. مقاله آذربايجان ديلينده يازيلمالي ايدي. ريضا شاه دؤورونده آذربايجاندا بوتون يازيلار فارس ديلينده گنتديگي اوچون من او وختا قدر انا ديليمده نه اينكي مقاله، حتا مکتوب بنله يازماميشديم. چوخ فيکيرلشيدکن سونرا همين وظيفه نين عؤده سيندن گله بيلمه ديگيمي سؤيله ديکده پيشهوري دندي: «من باشا دوشورم كي، سن نه اوچون اعتيراض انديرسن. اينديبه قدر سيز فارسجا يازماغا عادت ائتميسينيز. آذربايجان ديلينده يازماق سيزه چتين گورونور. سيز اوز انا ديلينيزين قودرتيني بيلميرسينيز. آذربايجان ديلينده نه اينكي مقاله، حتا يوکسک سوييه لي علمي و بديعي اثرلر يازماق مومکوندور. البته فارس ديلينه عادت ائتديگينيز اوچون اولجه بير قدر سيزه چتين اولاجاق. لاکين آذربايجان ديلينده يازماغا عادت ائتديکن سونرا فارس ديلينده يازماقا بلکه ده چتين ليک چکه جکسينيز .

پيشهورينين دندیکلري حقيقت ايدي. چتين ليکله اولسا دا، من «غلبه» قزنتي نين بيرنجي نؤمره سينين باش مقاله سيني تعيين اولونموش مؤوضوع اساسيندا (بيزيم اساس هدف و مقصدimiz) آذربايجان ديلينده يازديم. او زمان

پيشهوري آذربايجان قزئتنده يازديغي باش مقاله لر ين آلتينا اؤز ايمضاسيني قوياردى. بيز گنجلر هر ايشده اؤزوموزو پيشهورييه اوخشاتماغا چاليشديغيميز كيمي من ده يازديغيم مقاله نين آلتينا اؤز ايمضامي قويوب چاپا ونرديم. پيشهوريدنين كيمي، سونرالار فارس ديلى نده يازماق بير قدر منه چتين اولدو.

پيشهوري اولدوقجا تواضوعكار فيرقه رهبري و دولت خاديمي ايدي. ياخشي ياديمدادير. تبريز شهر كوميته سينين پلننوموندا فيرقه نين تشكيل اولدوغو گونون /12 شهر يور/ نجه بايرام انديلمه سي مساله سي موزاكي ره قويلموشدو. پلننوم عوضولر يندن بير يسي 12 شهر يور گونونده كنجير يله جك نومايشده فيرقه رهبري كيمي، پيشهور ينين بؤيودولموش شكيليني نومايشده آبار يلما سيني تكليف ائتدي. پيشهوري در حال بو تكليفين عليهنه چيخيب دئدي: دوزدور، بير سيرا اولكه لر ده، او جوملهدن سوونت ايتيفاقيندا نومايش زاماني پارتيا و دولت رهبرلرينين شكيللريني اللرده كزدير لر. لاكين بيز هله خالق و ميلت اوچون ائله بير ديقته لاييق ايشلر گور ميميشيك كي، بئله بير تمنادا اولاق. اگر بيز باشلاديجيميز ايشي آخيرا قدر داوام ائتدير ييب، بوتون ايراني آزاد انده بيلسك، او زامان خالق اؤزو شكيللريميزي بؤيودوب اللرده كزدير ر. پيشهوري بئله دئديكه باشقا رهبر لر ده ايشلريني بيليب، شكيل مساله سينين اوستونو وور ماديلار. 12 شهر يور نومايشينده يالئيز ستار خان، باغير خانين و شئخ محمد خيبابانينين شكيللري اللرده گور ونوردو .

م.ج.پيشهوري، اونون شخصيتي حاقد ا بيلديكلريم چوخدور. ايمان اولان تقدير دن من اونلاري خاطرهلر شكلي نده يازيب، كيتاب كيمي چاپ ائتدير مك فيكر ينديم .

حوسنين جيدي. گوني آذربايجانداكي فهله حر كاتنين ليندرلريندن بير ي، تاريخ علملري دوكتورو. 27 اوكتيا بر 1984 .
(تاسوف كي، واختسيز اولوم بو ايمانني حوسنين موعليمه ونرمه دي .)
(اليازماسي شكلي نده تقديم اولونوب.)

س.ج.پيشهوري نين نوه سي باباسي حاقيندا

س.ج.پيشهور ينين نوه سي، آبش-داكي هار وارد اونيو نر سي نتت نين علملر دوكتورو ابراهيم پيشهوري كنج ياي (2008) باكي دا اولموشدور. «توران» اگنتليگي نين موخبيري اوندان اشاغيد اكي موصاحي بعني الميشدي :

ابراهيم بگ، اونجه اؤزونوز باره ده اوخوجولارا معلومات ونرد يني ز؟

-اولجه اونو دئيم كي، اوزون مودت انزليده ياشاساق دا، اصلن خالخال ييق، بيزيمكيلر سونرادان انزلي يه گليلر ... اوزوم اشاغي- يوخاري 30 ايلدير كي، آبش-دا ياشايرام، ايران و آذربايجان تاريخي يله باغلي بيلگيله بلم و هر ايكي آذربايجانين ايجتيماعي حياتيندا بئري اولان دنيا آذربايجانليلاري كونقره سينين تاسيس كونفرانس يندان ايستراسبور قداكي 6-جي قورولتاينا قدر اولان تدبيرلرينده ايشتير اكي اولموشام. آذربايجانين تاريخينده چوخ شرفلي اينسانلار و ليدئر لر وار، هم ده ايرانين دولت اولراق يار انماسيندا آذربايجانليلارين خصوصي رولو اولوب و دوشونجه مه گوره، ستار خان، باغير خان، شئخ محمد خيباباني بو ليدئر لر سير اسيندا ايلك يئر لري توتور لار .

-گوني آذربايجانداكي موجود ايجتيماعي-سياسي دورومو نجه دگر لند يري سينيز؟

گونئی آذربایجاندا سیاسته بویوک مارق وار و بو بولگه‌نین اینسانلاری قدر سیاسته حساس و ماراقلی اولان ایکینجی بیر بولگه تاماق بلکه ده مومکون دنیل، بو دا بو بولگه‌نین اینسانلارینین سیاستده دئمگه سوزلرینین اولماسی و سیاسته دیقتلی اولماسی ایله باغلیدیر. حاضریدا ایران آذربایجان حساس بیر مرحله یاشاییر و بو مرحله ده ایکی نسیل اوز-اوزه دایانیب. اینفورماسیالارا و سیاسی پروستسره جانانلارین بیر، یاشلی نسلین باشقا، تامام فرقلی یاناشما طرزی وار. گنجلیک پروستسره آساسدیر، حیات سنور و ایدنالیس تدیر، یاشلی نسیل ایسه بیر طرفن یورغون، دیگر طرفن کونسرواتیو، اوچونو بیر طرفن اوزاق گورندیر. آزادلیغی و بیرلیگی جانانی دا، یاشلیسی دا قبول اندیر، اما، گنجلیک ایسته‌دیگینی اله گنیرمک اوچون تلمک کیمی بیر خیصلته مالیکدیرسه، عکسینه، یاشلی نسلی هله ده مصلحته، زامانا احتیاج دویور .

-سیزین فیکرینیزجه، گونئیده میلی موباریزه ایمکانلاری نجه‌دیر؟

گنجلیک حرکت کئچیب، موباریزه یه باشلایب، اما جمعیتده دوشونجه‌رینه مونسایبت بیر معنالی دنیل و مانور ایمکانلاری آزدیر. نتیجه‌ده قان توکولور، حبسلر اولور، تعقیبلر باشلایب. اما یاشلی نسیل ایلك اولاراق مدنی ساحه ده آزادلیق اله ائتمک ایسته‌ییر و سیاسی آزادلیقلاری تدیرجن، قان توکولمدهن قازانماق خطینی اساس گوتورور. یانی، گونئی آذربایجان ائله بیر سوییه گنیرمک ایسته‌ییرلر کی، شیرازدان، مازانداراندان، فارس موعلم و پولیس گنیرمگه احتیاج قالماسین، اوزو اوز ایدار مچیلیگینی تامین ائتسین. ایندی بیر مرحله باشلایب و بو مرحله ده خالق رسمی تهراندان آلا بیله‌جگی حاقلارینی طلب اندیر. بو ساحه ده آرتیق بعضی طلبلر اورتایا قویولوب و بونون اوچون موباریزه گنیر. دوشونجه گور، بورادا ایدنالیست یوخ، رئالیست اولماق لازیم گلیر و نه‌یی آماق مومکوندورسه، اونون موباریزه‌سی گنتمه‌لیدیر .

-بابانیز سنید جعفر پیشهورینین طالعی باره‌ده نه‌لری آچیقلا یا بیلردینیز؟

بابام س.ج. پیشهورینین طالعی گنجه، بورادا دا ماراقلی مقاملار وار. حاقیندا دانیشدیغیم ایدنالیست سیاستین اورتالاریندا پیشهوری حوکومتی ده اولوب و پیشهوری حوکومتی‌نین حقیقی هدفلری موسکوا سیاستی‌نین گوجونه گون به‌گون دگیشمه‌لی اولوب. یانی، بو هدفلر او قدر دگیشدیر یلیب کی، آذربایجان سیاسی حاضرلیق آپاریلما‌دان ایراندان آیریلما‌لی اولوب. ایندی اثرلر وار کی، بو «سیاسی تانتارین» کونو موسکوانین قویوغونو ثبوت اندیر. بوتون بو سیاست روسیانی خزرده‌کی ایران نئفت یاتاقلارینا اولان ایمتیازلاری اله کئچیرمه‌سینه خیدمت اندیب و همین ایمتیازی قازانیدقان سونرا س.ج. پیشهورینی ده، آذربایجان خالقینی دا قوربان وئر دیر .

-سیزه گور، س.ج. پیشهوری بو سیاستین قوربانی اولوب؟

بلی. ائله بابامین آرادان گوتورولمه‌سی ده بو سیاستین ترکیب حیصه‌سی اولدو. بابامین حکیمی دوکتور جاهانشاهلو I بو باره‌ده دانیشیر کی، س.ج. پیشهوری اونو گورمک ایسته‌دیگینی دئیهرک، باکییا چاغیریب و بورادا گوروشهرک پارکا گنیدیلر. حکیمین بیلدیردیگینه گوره، بابام سوروجوسوندن شیکایت اندیب، اونون خصوصی خیدمت اورقانلاری ایله علاقه‌سی اولماسیندا شوبه‌لندیکینی، دفعه لرله سبب اولما‌دان اوتوموبیلی یولون اورتاسیندا ساخلا‌دیغینی و ماشینین خراب اولدوغونو دئیهرک، سونرادان ماشینی سوردویونو اونا بیلدیریب. بابام جاهانشاهلویا اوزونون آرادان گوتورولمه‌سی ایستگي اولدوغونو سؤیله‌یب. دوکتور جاهانشاهلو باباما، بئله ایسه، موسکوا یا گنتمگی مصلحت بیلیب. اما بابام دئییب کی، بو، ائله موسکوانین سیاستیدیر و موسکوا یا دا گنتمسه، نتیجه بیردیر، آرادان گوتورولمگی گوندمه‌ قایلر .

-بو باره‌ده بیر قدر گنیش دانیشین؟

دوکتور جاهانشاهلو دانیشیر کی، اوچ گوندن سونرا س.ج. پیشهورین گویا اوتوموبیل قضاسی کئچیرهرک خسته‌خانایا دوشدویونو ائشیدیب، یانینا گنیدیب، بابامین کئیفی یاخشی اولوب و بعضی ملاحظه‌لری نظره آراق، خسته‌خانادا قالمالی اولما‌دیغینی، ائله گنتملی اولدوغونو بیلدیریب. اما دوکتور دئییر کی، اونون بو تکلیفینه «هله ائوه گنتمه‌سینه ایجازه یوخدور»، جاوابی وئر یلیب و او، همین جومله‌نی خصوصی وورغو ایله بیر نچه دفعه تکرار اندیب.

دوكتور جاهانشاهلو همين حاديته نين صاباحي گونو آذربايجان ك.پ.م.ك. نين بيرينجي كاتبيي مير جعفر باغيرووون زنگ اندرك اونو يانينا چاغيرديغيني دنئيب و ماشينلا خستهخانايا يولا دوشدوكده س.ج.پيشهورينين وفات اننديگيني بيلديريب. در.جاهانشاهلو خستهخاناسينين حَيَطينه چاتاندا، بورادا گونئيدن اولان بير دسته شخص و او جوملهدن س.ج.پيشهورينين خانيمي اونون يانينا گنتمك اوچون گوزلهبيرميش. دوكتور جاهانشاهلونون سوزلرينه گور، م.ج.باغيروو هنج كيمي باباسينين يانينا قويماييب. او، س.ج.پيشهورينين بدنينده قضادان هر هانسي خسارت اولماديغيني، يالئيز باشينين ساغ حيصه سينده گوي بير لكه گوردويونو دنئيب. بو سووئت سيياست اوصولو اوزونو ماجارستاندا دا، روماننيادا دا و س. يئرلرده تجروبهدن چيخاريب .

-ايراهيم بي، بورادان هانسي نتيجهني چيخارماق ايستيردينيز؟

-نتيجه بودور كي، همين حركاتين مغلوبيتي نين نتيجهسي اولراق، يوز مينلرله اينسان آذربايجانا گليب، بورادا تحصيل آلبيلار و شمالي آذربايجانين مستقل ليگي بير داها ثوبوت انندي كي، ميلت اوز ميلي پروبلئميني موسكوانين و يا باشقا بير سياسي مكانين الي ايله يوخ، محض اوز الي ايله حل انتمليدير.